

Finkey Ferenc

„Hív és nagy vala”

Radácsy György (1846-1928) életrajza

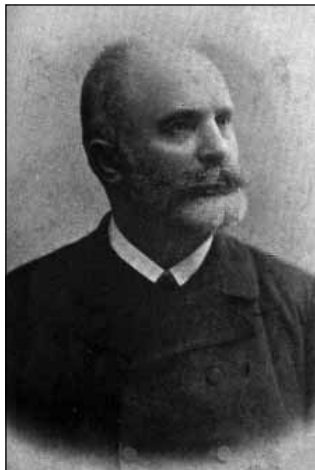
[A fejezetcím Radácsy háromkötetes művének címe. Adatai a hivatkozásoknál. Róla és Finkey Ferencről lásd e számban dr. Koncz Gábor (KG) bevezető írását. Az itt rövidítve közölt, jelentős, jóval bővebb (74 old.) tanulmány eredeti, gépelt változata 1946-ban készült: „Radácsy György sárospataki ref. theol. akad. tanár életrajza. Születésének századik évfordulója–1846-1946. December 31.– emlékére. A Tiszáninneni Református Egyházkerületnek, Sárospatak, 1946. December 31. Hálás tisztelettel: Finkey Ferenc” címmel. A teljes írást szerkesztjük, 2018-ban olvasható lesz a www.tit.hu honlapon.

E mostani közlésnél a szóhasználatot, helyesírást nem változtattam. Néhány esetben azonban elvégeztem a szükséges korrekciókat és a terjedelmes mondatok rövidítését. Az idézeteket dőlt betűvel közlöm. A kihagyásokra ... jelöléssel és a [dőlt betűs] kommentárokkal utalok. Jól tagolt, nagyon alapos tanulmány, ám ma nehéz olvasmány. Ebből a változathoz ezért is töröltem a nehezen értelmezhető részeket. Szándékom az, hogy a tervezett teljes közlésnél majd megfelelő értelmező magyarázatok is készülhetnek. Több esetben a hivatkozott forrásokat és egyes idézetek helyét nem tudtam felderíteni – ez is megoldandó feladat...

Történelme során a mai Sárospataki Református Kollégium (SRK) neve többször változott. Akkor Főiskola volt, ezen belül Gimnázium, Theológiai Akadémia és Tanítóképző. Korábban Jogakadémia is működött. Nem változtattam azon, hogy Finkey mindezeket kisbetűkkel, olykor rövidítve írta. A gyakran említett „egyházkerület” ma a Tiszáninneni Református Egyházkerület. E tanulmányban a Szerző többféle változatban utal rá, ezeket nem korrigáltam. A hivatkozásokat ebben a formában én készítettem.

Itt ismét említem, utalva az e számot bevezető írásomra is, hogy Radácsy nevét a halála után írták y-nal, az eredeti, még általa szerkesztett kiadványokon i-vel szerepel. Finkey írásában meghagytam az y-t, ám én a hivatkozásoknál az eredeti megjelenéseknek megfelelően használom. Rövidítettem ugyan a szöveget, ám nem hagytam ki az éppen mostanra (2017) érvényes üzeneteket. Pl. 200 éve született Tompa Mihály, tehát ehhez az emlékévhöz is aktuálisak a Tompa szobrokkal kapcsolatos feljegyzések, hivatkozások.

A nevekben, utalásokban, idézetekben rendkívül gazdag, lírai hangvételű, szépirodalmi jellegű írás megerősíti azt a szándékot, hogy (esetleg szakdolgozati, disszertációs vállalással) készüljön el a szisztematikus, megfelelően dokumentált életrajz. A Finkey által említett és idézett nevek sokasága fontos forrás az SRK és a korszak történelmének elemzéséhez. KGJ

Nagy emberek, költők, tudósok, művészek, államférfiak, próféták születésének vagy halálának nagyobb évfordulóit manapság előszeretettel ünneplik meg a szakmabeli utódaik, tisztelőik, tanítványaik. Nagyon szép és követésre méltó az ilyen megemlékezés, az elhunyt kiváló nagy ember szellemének, alkotásainak, munkásságának, törekvéseinek felelevenítése, az ő eszméiknek, egyéniségüknek példánykép gyanánt való bemutatása. Egyrészt hála és hódolat ez az illető kimagasló egyéniség emléke iránt, másrészt tanulság nekünk, a későbbi nemzedékeknek, s kínálkozó alkalom egy-egy nagyobb időszak... eszmeáramlatainak a jelen korral, mai állapotokkal való egybevetésére, összehasonlítására.

[A bővebb bevezetést követő fejezet az Abaújszepsiből származó család eredetét tekinti át. Az érdeklődők figyelmébe ajánlom, hogy mai, korszerű módszerekkel és alapos kutatással készített családfát Radácsy István és felesége, Deák Edit. Szívesen adnak tájékoztatást, segítséget, mail: radacsyistvan@hotmail.com]

...Radácsy György Tompa Mihály születésének századik évfordulóján /1817-1917 szept. 28., megragadó korképet festett irodalmi viszonyainknak erről a száz évről, s örömmel állapította meg, hogy a százéves Tompa értéke nő.

[Tompa Mihályról lásd Radácsy írásait a hivatkozásokban közölt, „Emlékjelek, bizonyságok I. és III. kötetében.]

...Ezzel az elgondolással tekintek vissza én is Radácsy Györgynek, a sárospataki főiskola egyik legkiválóbb volt tanárának, a XIX. század utolsó negyedében a magyar protestantizmus történetében nagy hivatást betöltött és általános elismerésnek örvendett pataki theologiai kar egyik nagyérdemű tagjának születése századik évfordulóján /1846-1946 dec. 31./. Visszanézek a hazai, közelebről a református egyházi közelet s legközelebről a sárospataki főiskola száz év előtti állapotára, hogy összeveessem azt az időközben elért bámulatos haladással és fejlődéssel.

[Itt a történelmi korszakokra való utalások következnek és személyes megjegyzések az írás keletkezéséről.]

1. A Radácsy család eredete. Radácsy György, a sárospataki nagynevű theologiai tanár... az Abaújszepsiben élt, virágzó Radácsy család leszármazottja. 12 éves korában, 1859 szept. 2-án jött Abaújszepsiből Sárospatakra, első gimnazistának. Ettől a naptól kezdve azonban haláláig sárospataki lakos maradt, 69 éven keresztül. S nemcsak jogilag, de szíve-lelke szerint is. Pataki lakosi mivoltának ötvenedik évét egy remek felolvasásában örökítette meg: „Visz-

szaemlékezés a régi Sárospatakra. 1909.” (Radácsi, 1910. 362-385. old.) Ez a gyönyörű írás máris a legbecsesebb forrásmű Sárospatak félévszázados /1859-1909/ külső és belső életének megismerésére. Ebben az ő elbájoló korrajzában megható hitvallást tesz Patak mellett. *„Ötven éve múlt, hogy sárospataki lakos vagyok. A legbüszkébb bennszülött joga is elévült velem szemben, hogy „jött-ment”-nek nevezgessen... Nem is voltam én itt jött-ment soha – a szívem tanúsága szerint. A szülőföldem révén benső szálak kötöttek... Sárospatakhoz és a sárospataki főiskolához gyermekkoromtól fogva...”* Mesteri sorokban rajzolja meg szülővárosának Sárospatakvaló hasonlóságát s a két kisváros szellemi kapcsolatait. *„Aki..., ha több fia volt is, legalább egyet beplántál valahogyan a sárospataki Collegiumba és úgy érezte, mintha nemcsak a fiával, hanem az egész családjával is jól cselekedett volna s mintha Istennek tetsző munkát végzett volna.”*

Radácsy György tehát nem idegenbe jött, mikor Sárospatak lakosa és rajongója lett. Csak folytatta a jó Isten által kijelölt élethivatását az új székhelyén. A szívéhez nőtt s ahhoz mindvégig hűnek maradt szülővároskája helyett, ahol életének első 12 évét, boldog gyermekkorát töltötte, a kis Bódva folyócska partjain, csak tovább folytatta felserdülésének éveit a Bodrog-parti Athenében. Ez lett lelke magasabb vágyainak, tudományos törekvésének színhelye. Így lett ő – Isten eleve elrendelése szerint – a pataki Radácsy család megalapítója, az ősi abaújszepsii családból kirajzott új s nem is egy, de három Radácsy család egyikének megteremtője.

Idéznem kell említett *„Visszaemlékezéseiből”* azt a megkapó részletet is, mellyel szülővárosának és Sárospataknak külső és belső rokonságát megrajzolja. *„Nekem s nekünk Szepsi-városbelieknek különös okaink is voltak a pataki diákélet megkívánására. Boldogan hirdette egyik emberöltő a másiknak, hogy a kis Szepsi már professzorokat is adott, papokat a gyülekezetnek. Csak úgy zsibongott a szívünk körül, mikor apáink, nagyapáink olyan büszke kegyelettel ápolták a Collegiummal való összeköttetésünket.... s ahhoz úgyszólván jogot formáltak a fiaik és unokáik részére..... Valami természeti rokonság is volt, és van az én szülőföldem és Sárospatak között, legalább a mi gyermekkori szemünk látása szerint. A hegyek, halmok egymásra támaszkodása ott is, itt is, a hajkait kínáló folyó a város közvetlen közelében, – a város nagyobb részének a folyó partján alantasabban való elhelyezkedése a vidéknek egy bizonyos irányban való kitágulása itt is, ott is, – igazán kevés kellett hozzá, hogy mi szepsii diákok itthon érezzük magunkat Sárospatakon.”*

A szülővárosához való a természetes ragaszkodás azonban nem tudta elnyomni már a 12 éves gyermek lelkében sem a Patak iránti hódolatát és sóvárságát. *„Hogy itt a folyó aránytalanul nagyobb s a mellé simuló sík vidék egy végtelennek tetsző rónaság s hogy itt a hegyek mustot csepegnek s a Bodrog embernagyságú halakat is rejteget örvényeiben s hogy malomkövekért a mi városunk molnárainak is ide kellett járniok és itt olyan követ is ásnak-vésnek az erdőkben, amiből kapu, ajtó és ablakfélék is faraghatók, sőt síremlékek is, – ezek és sok egyéb /: a Collegium, a vár, a „tanár urak”:/ Sárospatak javára billentették lelkünkben a mérleget, mindjárt első széttekintésre is”.*

Érthető azért, hogy a gyermek Radácsy György, a maga éles, természetes eszével és ábrándos lelkével, egyszerre Patak rabja lett. Már első látásra kiala-

kult lelkében, hogy az ő életének színhelye Sárospatak lesz: „Itt élned s halnod kell!” Innen indul ki, s így érthető meg világosan az abaújszepsii Radácsy család kettéhasadása. A törzs maradt továbbra is Szepsiben, de a gyermek Györggyel és két legfiatalabb hűgával megindult a pataki Radácsy család élete is.....

[A gépiratban innen a családfa elemzése következik. Ismét említem, hogy az ilyen jellegű tanulmányozásra és „továbbírásra” vállalkozók, vegyék fel a kapcsolatot a fent már hivatkozott, családfakutató Radácsy István/ Deák Edit házaspárral...]

A kilenc Radácsy gyermek, születésük sorrendjében::

- Erzsébet /:szül. 1838 nov. 16.:/, aki Fonyi János felesége lett. Meghalt 1890-ben.
- Károly /: 1840-1886.:/. Nem nősült meg.
- Katalin /:szül. 1842 dec. 17.:/. Előbb Bartha Károly felesége...
- Menyhért /:1845-1909.:/ Felesége Rozsnyay Zsófia volt.
- György /:1846-1928.:/. Felesége Bálint Erzsébet.
- Lajos Albert /: 1849.:/. Egyéves korában meghalt.
- Juliánna /:1850.:/. Egyéves korában meghalt.
- Juliánna Margit /:1853-1929.:/. Férje Trócsányi Bertalan, sárospataki könyvkereskedő volt.
- Emma /:1856-1886.:/ Férje Szinyei Endre, sárospataki főgimnáziumi tanár volt.

.....Idősebb Radácsy György és Szigethy Juliánna ötödik gyermeke, Radácsy György 1846 december 31-én született Abaújszepsiben. Születése éppen a Szylveszter-esti harangozás alatt történt, mire az ott levő nagymama állítólag rögtön rámondta, hogy pap lesz a gyermekből. A jóslat ezúttal csakugyan beteljesedett.....

.....A kis György egészséges testű, szép arcú, élénk szellemű gyermek volt. Testalkatára nézve nagyon hasonlított Károly bátyjához, a gyönyörű, magyar férfi típusú, szál-magas emberhez ... Tanítója azonnal észrevette a gyermek rendkívüli szellemi képességeit, élénk megfigyelő tehetségét és tudásvágyát. Sürgette azért a szülőket, hogy küldjék be fiukat a pataki kollégiumba, ahol bizonyosan nagy embert faragnak belőle. A kis Györgynek is legszebb álma volt, hogy eljuthasson Patakra, a tudományok Mekkájába, ahonnan jönnek a sátoros ünnepekre Szepsibe is a legátusok és mendikások. Legnagyobb ábrándja volt, bárha egyszer ő is mendikás, majd legátus lehetne. A gyakorlatias észjárású apa egy ideig húzódozott a gondolattól, biztosabb megélhetési módnak látta volna az iparos pályát, de aztán – felesége és anyósa biztatására is – engedett, s belenyugodott, hogy a már csaknem 12-ik évét elért fiúcskát vigye be anyja Patakra, a gimnáziumba.

Így ültek szekérre – vasút még akkor nem lévén a Felvidéken – 1859 szeptember 2-án, Juliánna mama és a kis György, aki szinte ujjongott örömeiben, hogy meg fogja látni a híres Kollégiumot, s ő is pataki diák lesz. A megérkezés boldog perceit, ötven évvel később, maga írja le – akkor már mesteri tollával, a már hivatkozott „Visszaemlékezés a régi Sárospatakra” c. felolvasásában. ... Ebből az élvezetes leírásból, valamint az 1906-ban, a „ Régi pataki diákélet”-ről

írt másik, bájos felolvasásából előttünk áll a leghitelesebb rajzban Radácsy György egész ifjúsági élete. (Radácsy, 1910. 322-346.) Sokszor idézik ma is a pataki diákéletéről írogató kortársaim ennek a két megkapó munkának sorait. Én sem állhatok ellen a csábításnak, hogy ide ne iktassak ezekből a mesterien szép írásokból egy-két bekezdést, hogy akinek nincs keze ügyében a Radácsy „Emlékjelek, bizonyságok” c. nagy művének második kötete.... legalább itt ... gyönyörködhessen ezekben a megragadó vallomásokban.

„Mikor én ...1859 szeptember 2-án a Sátoraljaújhelyből Sárospatak felé vezető országútról Sárospatak két kimagasló tornyát megpillantottam, egy pillanatra megállt a szívem verése. Milyen magasak itt a tornyok is – gondoltam, úgy magammal beszélve. Mikor pedig az akasztófa dombról szemembe tűnt a Collegium nagy épülete a maga méltóságos formájával, rátapadtam a lelkemmel és csüggttem rajta szótlantul, mint a levél a fán. Egy hangot se bírt kicsalni belőlem senki, pedig ott volt velem, mellettem és felettem a jó édes anyám is.

Tehát ez az a nagy ház, melynek látása után én annyi édes várakozással vágyakoztam. Ez az az Iskola, ahol a legátusok és mendikások nevelkednek! Nem mesét mondok, imádkozó áhitat fogott el s megáldottam a szívemmel mindazokat, akik ahhoz a boldogsághoz juttattak, hogy láthatom immár a sárospataki Collegiumot, amely engemet is legátussá és mendikássá nevel. Nagyobbra én akkor nem is igen vágytam.” (Radácsy, 1910. 322. old.)

Ez a néhány sor eléggé szemléletesen megvilágítja a gyermek Radácsy György kirobbanó szerelmét a pataki főiskola iránt. Első pillantásra eljegyezte magát egész hosszú életére a főiskolával, mint annak egyelőre legkisebb famulusa, mendikása, akiből aztán Isten bölcs elrendelése szerint a főiskola egyik nagy tanára, egyik leghűségesebb harcosa és oszlopembere nőtt ki. A gyermeki ábrándkép megvalósult. A Patakon töltött 69 év alatt végigjárta a mendikás, a legátus, a theologus diák, a choruselnök, a segédtanár, majd a gimnáziumi, utána akadémiai tanár, közigazgató, a gazdasági elnök sok-sok fontos szerepeit. Valóban az isteni kegyelem fogta meg a gyermek Radácsy György kezét, és vezette őt többről-többre, a hivatásául kijelölt állomásokra.

Milyen rajongó kisdíák lett hamarosan a 12 éves gyermekből, ezt is legszebben az ő saját sorai igazolják. *„Épen a Collegium tőzsomszédságában volt az első lakásom. /:akkor Józsa-, később Csontos József-féle ház:/ Alighogy behajtottunk az udvarba, kivettem magamat az egyszerű falusi székérből és rohantam be a Collegiumba, hogy lássak valamit abból a titkos erőből vagy annak eszközeiből is, ami vagy amik itt az együgyű gyermekeket diákká avatják.”*

A vele jött néhány idősebb fiú, már pataki diákok, megmutogatták neki a Collegium épületét – Rákóczy György és Lorántffy Zsuzsánna fiainak mint pataki diákoknak szobáit, a csengettyű tornyocskát, az auditoriumokat, ... *Aztán lépcsőn fel, lépcsőn le, befutottunk minden folyosót, majd neki iramodtunk az iskolakertbe, a diákok által ültetett fák kedves árnyékának, s mire visszakerültem édes anyámhoz, már eleget láttam és hallottam arra, hogy pataki diáknak érezzem magamat.”* Jól jegyzi meg ennek az önvallomásnak, az első álmatlan éjszakának s az első gyönyörű álmoknak leírása után: *„Így voltunk vele sokan, akiket nem a szülők hiúsága, a családi tanács végzése kényszerített az iskolába, hanem akik jöttünk, mint a szomszjúhozó szarvas a vízre.”* (Radácsy, 1910. i.m.)

Mint kisdíák Radácsy György is a közrendű diákok sorsát, a zacskós vagy batyús diákok érdekesítő életét élte át Patakon. Ő rajzolta meg, saját élményei alapján, a pataki diákságnak az ő korában fennállott három rendje: az úrfiak, a közrendűek és az inasok vagy mendikások közvetlen életrendjét. Azt a sajátos pataki diákvilágot, mely a XIX. század derekán, sőt még hagyományosan a 60-70-es években is fennállott, s melyet aztán az 1867-ben bekövetkezett új alkotmányos élet folytán egy csapásra előállott új korszellem változtatott át a későbbi és a mai demokratikus jogegyenlőségi köztársasággá.

A fiatal Radácsy György is mint közrendű /kisnemesi/ család sarja, csak távlatból szemlélte az úrfiak, a főnemesi vagy módosabb gentry-családok fiainak életét és szokásait. De mint kitűnő megfigyelő, szemlélődő s elmélkedő tehetség, élethű képet rajzol ezekről is. Esze ágában sem volt azonban irigykedni vagy vágyakozással nézni ezeknek kényelmesebb életmódját. Sőt éppen nagy szeretettel írja róluk: *„Az úrfi vagy társzekerem hozta be a testi táplálására valókat vagy kosztot váltott tanároknál vagy előkelőbb kosztadóknál éspedig legtöbb esetben nevelőjének és az őket együttesen kiszolgáló inasnak is. Szép sors volt ez az ún. Urfiság a maga virágzó korszakában. Valóságos Isten áldás volt a szegényebbre, meghálálhatatlan jótétemény... Az urfi, nevelő és inas egy kis családot képeztek rendszerint, melyben békesség és szeretet honolt... egy vagy két uri fiú két szegényebb diáknak vált jóltevőjévé, anélkül, hogy ezt a jótéteményt felhánytorgatta volna. Urfiak, közrendűek és inasok gyönyörűséges kis köztársaságot alkottak itt Patakon. Mi, akik benne éltünk, nem igen láttuk a fogyatkozásait, de annál inkább élveztük és áldottuk az előnyeit...”*(Radácsy, 1910. i.m.)

Éppen ilyen szeretettel írja le a legszegényebb sorsú inasok vagy mendikások, néha ún. dárdások életét is. Őt jó sorsa kiemelte ezek közül. Neki nem kellett télen a kályhalyukba húzódnia – ami az inasgyerekek kizárólagos joga volt –, nem kellett szolgai teendőket végeznie. De jól ismerte őket, és derült kedéllyel barátkozott is ezekkel a szegény mendikásokkal, akik tudtak minden diákról, ismertek közelről minden tanárt, akik szívesen eltúrték a nagyobb diákok csintalanságait, abban a boldog reményben, hogy ők is lehetnek még nagy diákok. Viszont ezek voltak az előjárók apró csínyek kifundálásban és elkövetésében, a gyümölcsös kofák megdézsmálásában, az Áron-kofa rozzant boltjának megostromlásában, a havazkodásban, a legédesebb eperfák kiszemelésében.

Boldog emlékezéssel írja le aztán a maga zacskós diákéletének apró örömeit: a lakásadó háziasszonyokkal való mindennapi sáfarkodást, a szárasztészt, lencse, paszuly, a szalonnaszeletek kiméricskélését, a tüzelőfa beszerzésének csínját-bínját. Örömmel jegyzi fel, hogy ezek a saját gazdálkodáshoz szokott diákok voltak az Alma Mater legkitartóbb gyermekei. Az úrfi változtathatta az iskolát vagy a kosztadóját, de a zacskós diák nem hurcolkodhatott nagy kényszerűség nélkül. Ezekben alakult ki a főiskola szellemével való huzamosabb érülködés folytán s kiváltképpen a főiskola épületében bennlakó diákokból a tipikus pataki diák.

Ha ő maga nem volt is ilyen bentlakó, de kétségtelenül ő is ilyen tipikus pataki s ezeknek is mintapéldánya lett 12 évi diákélete során. Sőt azt mondhatjuk, hogy éppen ő volt egyik prototypusa a vérbeli lelkes pataki diáknak...

Pataki diákéletének mindjárt legelső évében mint első osztályos gimnazista érte meg a főiskola háromezredes emlékünnepélyét, 1860. július 8-án, melyet

a legnagyobb pataki bölcsészettanár, Erdélyi János írt le részletesen erről a nagyszerű ünnepségről kiadott *Emlékkönyvében*. (Erdélyi, 1860)

[A hivatkozásoknál Erdélyi János könyvének adatait azért is tüntetem fel, mert rendezvényszervezést tanulók és rendezvényeket elemzők számára módszertani mintául szolgálhat. A továbbiakban innen utalások olvashatóak a jeles szónokokra, idézetekkel...]

.....Gimnáziumi tanulmányait játszi könnyűséggel végezte. Szerencséje volt, hogy osztályában az idősebbek közé tartozott. Így erősebb fajjal s amúgy nagy szellemi képességeivel messze kimagaslott osztálytársai közül, és csakhamar vezető szerepet vitt köztük. Tanárai is rögtön észrevették és megszerették a kitűnő felfogású, éles judíciumú gyermeket, majd ifjút. De kitűnt és nagy elismerést szerzett példás erkölcsi viselkedésével, vidám, de szelíd, tanárait tisztelő s őszintén szerető magatartásával is. Ebben is példánykép volt osztálytársai előtt. Érthető, hogy a tanuló társai szeretettel, szinte hódolattal vették körül. Kinézték belőle a leendő professzort, akinek tanácsait, szellemi segítségét örömmel fogadták.

Az érettségit 1867 júliusban tette le kitűnő eredménnyel. A pályaválasztás nem okozott neki fejtörést. Habozás nélkül a papi pályára lépett. Ahogy a jó nagymama ösztönszerű intuícióval már születése percében megmondta, tényleg a papi pálya lett élete hivatása s ifjúkori ábrándképe is. Szíve szerint lett theologus. Az éppen akkor kialakult, négy évre kiterjesztett theologiai tanulmányokat, 1867-1871 ősziig, valódi hivatástudattal és szeretettel végezte el. Életcéljául tűzte ki, hogy tanárai nyomdokain haladva, ő is a theologiai tudományok művelője: pap vagy theologiai tanár lehessen. Hiszen a főiskola történetének nyílt szemmel való áttekintéséből tudta, látta, hogy az egyházkerület lehetőleg a főiskola neveltjeiből, jelesebb diákjaiból szemeli ki a tanárokat. Csak igen kivételesen hívtak meg idegenből, esetleg külföldről nagyhírű tudósokat, mint annak idején Lorántffy Zsuzsanna Comeniust. Így ő előtte sem volt elérhetetlennek látszó ábrándkép, ha a főiskola gimnáziumi, majd akadémiai tanszékeinek egyikére törekszik, és erre képezi magát.

Nagy ambícióval állt ezért neki a theologiai tudományoknak és a bölcsészeti stúdiumoknak. Őszinte vágyakozással és szeretettel tanulta és tanulmányozta az összes tantárgyat, még a száraz és nehéz héber nyelvtant is, mintha csak megsejtette volna, hogy ez a nyelv lesz az ő későbbi főszakmájának, az ótestamenti próféták magyarázatának kulcsa. A Bibliát, ha annak alapos magyarázója akar lenni, eredetiben is értenie kell, mert ez fogja képesíteni a nagy próféták szellemének, lelkének valódi átélésére és helyes értékelésére.

2. A theologusdiák. Mikor Radácsy György a theologiai tanfolyam hallgatását 1867-ben elkezdte, éppen sajnálatos üresedések voltak a theologiai tanszékekben.

[A kiemelkedően jeles, korabeli sárospataki, ma már történelmi személyiségek felsorolása, rövid bemutatása következik, idézve Radácsy „gyönyörű jellemrajzaiból”. A teljes anyag közzététele esetén ez a rész is igencsak fontos forrás lesz a további kutatásokhoz, megemlékezésekhez.]

... Radácsy... őszinte szomjúsággal szívta magába kitűnő tanárainak tanításait, a hamisítatlan pataki theol. akadémiai szellemet... Isten rendelése volt az is, hogy ő mint ennek a szellemnek egyik leghűségesebb letéteményese, theologiai tanulmányainak befejezése után rögtön a főiskola tanárainak sorába léphetett, s néhány év múlva éppen a két legtiszteltebb volt tanárának oldalán oktathatta itt a theol. tudományokat.

De nem csupán a tiszta theologiai tudományokba mélyedt el a tudvágyó fiatal Radácsy. Ugyanilyen buzgósággal hallgatta a bölcsészeti szakon működő, akkori kiváló pataki akadémiai tanárokat is. *Erdélyi János* ugyan, a legnagyobb szellem, a pataki akadémia örök büszkesége, éppen 1868-ban meghalt, s így őt Radácsy csak egy éven át hallgathatta. Erdélyi utóda az irodalomtörténeti tanszéken *Szinyei Gerzson* lett. Az ő előadásain kívül a nagy tisztelettel övezett agg *Orbán Józsefnek*, az egyetemes történelem tanárának, majd a bölcsészeti tanszéken gyorsan váltakozó fiatalabb kiváló tanároknak, *Bihary Péternek*, *Felméry Lajosnak*, *Bokor Józsefnek* értékes előadásai is lebilincseltek figyelmét, s mindenkitől nagy haszonnal gazdagította ismereteit.

Abban is nagy szerencséje volt a fiatal theologus Radácsynak, hogy ezeket az alapvető bölcsészeti tudományokat több kitűnő bölcsész ajkáról hallgathatta, s nem maradt egyoldalú theologus, hanem mélyen megalapozott bölcsészeti világszemlélettel és biztos életfelfogással léphetett ki a társadalomba. Ami ugyan reá nézve csak azt jelentette, hogy pár év múlva mind a theologiai, mind a bölcsészeti tanárokkal mint kartársuk kalauzolhatta ő is a hagyományos pataki, felvilágosodott szellemben a fiatalságot a tudományok mezején.

3. Tompa legátusa. Chorus elnöksége. .....Radácsy már theologus-diák korában kellemes hangú, kiváló szónok volt, akinek mint szemre-főre is igézetesen szép fiatal embernek prédikációit elragadtatással, szinte szájtátva hallgatta a falusi vagy kisvárosi gyülekezet, amelyhez legátusként kiküldetett. Legnevezetesebb legátioi élményét, amely gyermekkori ábrándképeinek, legátusi szereplésének koronáját képezi, a Tompa Mihálynál, Hanván töltött néhány napját, ő maga írta le egy valóban érdekfeszítő, szép cikkben, amely a *Sárospataki Lapokban* jelent meg. (A Tompáról szóló írásokat lásd a Radácsy, 1910. kötetben.)

[Részletek következnek Hanván tett látogatásáról, Tompa Mihály iránti tiszteletéről.]

...Később is, már mint theol. tanár, nagy kegyelettel buzgólkodott Tompa emlékének megörökítése, a pataki főiskolai kertben felállítandó Tompa-mellszobor megteremtése körül... Végtelenül boldog volt, hogy 1896-ban megérte régi vágyának és törekvésének, a főiskolai kertben látható Tompa-szobor felállításának örömnepét....

[Ezután szó esik a szobor mint műalkotás körüli vitákról, ami érdekes adalék lehet a Tompa Mihály-kutatásokhoz, ill. a Sárospatakon lévő szobrok történetéhez. A következő, a Finkey által szorgalmazott és felavatott Tompa-szobor megjegyzéshez lásd KG bevezető írását...]

Én pedig, aki 1896-ban mint az akadémiai ifjúsági Önképző Társulat akkori tanárelnöke szintén tevékenyen részt vettem a főiskola-kerti Tompa-szobor megvalósításának munkájában, – végtelenül fájlalom, hogy Radácsy György nem érthette meg a budapesti margitszigeti Tompa-szobor /Pásztor János ihletett műve/ felállítását. A legigazibb elismerés lett volna neki is, ha jelen lehet az 1940 szeptember 28-án, Tompa születésének 123-ik évfordulóján megtartott nagyszerű felavatási ünnepségen.... E harmadik Tompa-szobor felállításának történetét nekem volt szerencsém megírni és elmondani a leleplezési ünnepélyen tartott felavató beszédemben, melyet a szobor-bizottság külön füzetben is kinyomtatott, és terjesztett a szoborról felvett kitűnő fényképpel együtt. (Finkey, 1940.)

[Mindezekre utaltunk a 2017. évi „Tompa Mihály Émlékév” megnyitóján. Az éves programról lásd www.tit.hu]

.....A másik megörökítésre méltó mozzanat ....: a főiskolai Énekkar elnökévé történt megválasztása, 1869-ben és 1870-ben, s két évi chouruselnöki szereplése. Ő maga is nagy örömmel és némi büszkeséggel emlékezett meg erről a diáktársi által neki nyújtott legnagyobb megtiszteltetéséről egy külön szép korrajzban, a Pásztor Sámuel, volt pataki főiskolai ének és zenetanár síremléke javára 1907 decemberében rendezett ünnepélyen. (Radácsi, 1910.. 347-361. old.)

Radácsy, bár nagy buzgósággal vett részt mind fiatal, mind idősebb korában az istentiszteleteken a gyülekezeti éneklésben, s bár kellemes csengő hangja volt az éneklésre és dalolásra, de diákkorában, a theologiai tudományokba való beletemetkezése miatt, nem volt tevékenyebb szereplője az Énekkarnak. Egyszerű kartag volt, de sem protokántori, sem precentori állást nem vállalt. Annál nagyobb kitüntetés volt az Énekkar tagjai részéről, hogy őt már harmadéves theologus korában, majd egy év múlva, negyedéves korában újból karelnökké választották. A karelnökség a pataki diákság szemében mindig a legnagyobb megtiszteltetésnek számított. A karelnök az Énekkar vidéki szereplései alkalmával mintegy a főiskola képviselője volt, akit a vidéki közönség is osztatlan tiszteletben részesített. Ezért ragaszkodott a tanári kar is ahhoz a régi jogához, hogy az Énekkar elnökét a köziskolai szék válassza, illetőleg nevezze ki.

...Karelnökké választása tehát kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy mennyire szerette és megbecsülte őt az ifjúság. Általában ugyanis negyedévest mint legidősb korosztályú diákot választottak elnökké...Meg voltak elégedve az ő működésével, mert tisztsége letelte után a következő évre ismét őt választották meg, ami valóban a legeslegritkább eset volt. Mintha csak megérezték volna, hogy a valóban legméltóbbat tisztelték meg a kétszeri megválasztással, aki ezt meg is hálálta azzal, hogy mint tanár és az egyházi lap szerkesztője számos alkalommal nagy szeretettel és hűséggel emlékezett meg az Énekkarról, s annak százéves jubileumát (1882. jun.25.) is remek ünnepi cikkben örökítette meg. (Radácsi, 1910. 127-147. old.)

Radácsy véste a fiatalabb diákság szívébe, hogy az Énekkar már a XVIII. század elejétől, tehát jóval több mint száz év óta, az egész pataki diákifjúság közösen őrzött, féltett kincse és büszkesége volt. A XIX. században pedig az

aratási vizsgák, az évváró ünnepélyek oroszlánrésze szintén az Énekkaré volt. Ez az ifjúsági egylet vonzotta mindenkinek felett a nagy közönséget Patak felé. Egy-egy hangversenye, egy nagyobb temetésen vagy templomi ünnepélyen való szereplése ezrek érdeklődését vonta magára távoli vidékekről is, s pártfogókat, maecenasokat gyűjtött a főiskolának.

Boldog örömmel írja „Töredékes visszaemlékezései”-ben a főiskolai Énekkarról: *„A sárospataki ifjúság chorusát vagy kántusát előbb ismertem, mint magát a Collegiumot. Mert bár a Collegium idősebb, mint a chorus, de a chorus híre könnyebben repül, mint a Collegiumé. A szülőföldembeli diákok gondoskodtak hogy az én gyermeki sejtő lelkemben gyémánt keretben ragyogjon a pataki kántus képe...”* (Radácsi, 1910. 347-361. old.) A háromszázados ünnepélyen hallotta és ismerte meg aztán színről színre a chorust. Leírja ebben a csodálatosan vonzó, bájos Visszaemlékezésében a chorus életét, a bús, a víg, az édes magyar dalokat, amiket a chorus vagy egy-egy jó hangú diák a maga gyönyörűségére dalolt a diákkamarában.

Az akkor népszerű pataki diáknótákat is megörökíti ebben a történeti rajzában, ami zenetörténeti szempontból is felbecsülhetetlen értékű...

[Fontos nevek felsorolása, hivatkozások és az Énekkar történetének egy-egy jellemző vonása következik ezután. Ennek későbbi elemzése az ifjúsági és a bevezetőben is említett temetési éneklés történelmi háttérének áttekintése és főleg mai szorgalmazása érdekében lesz hasznos.]

...Élete végéig őszinte hálával emlegette chorus elnöki működését, amiről több felolvasást is tartott. *„Egész diákéletemben, sőt egész tanári pályámon keresztül a mai napig nem volt vagy alig lehetett a főiskolai Énekkarának olyan jelentősebb helybeli szereplése, amelynél én tanúbizonyosság ne lettem volna. Vele örültem a sikereinek s vele aggodalmaskodtam, ha valami kevésbé sikerült, mint szerettük volna.... ahol leginkább hatalomba vette szívünket /:az Énekkar:/, az a diák és tanártemetés volt. Egy-egy sokat ígérő pályatársától, egy-egy karelnöktől, egy-egy országos hírű s érdemekben gazdag professzortól elbúcsúzni... zokogás volt ez dalban, siralmak éneke volt, amire a visszhang is csak az volt... könnyel áztatottan.”*

4. Diáktársai. A theologus bálók. A tánc védelme. ... Boldog volt, hogy oly kitűnő tanárok lábainál ülhetett, akiknek nagy tudományából és varázslatos egyéniségéből megtelíthette lelkét a theologiai tudományok, a Biblia és az Énekeskönyv szerelmével, s boldog volt, hogy annyi sok kiváló tehetségű, nagyra hivatott diáktársával együtt élvezhette a pataki, puritán erkölcsű ifjú életét. Diáktársai közt sok bizalmas, meghitt barátja volt, nemcsak a theologusok, de a jogászok körében is....

[Számos jeles név említése, személyiségek bemutatása következik.]

.....Érettségi vizsgájuk 25-ik évfordulóján, 1892-ben, Radácsy hívta össze találkozóra nemcsak a saját osztálytársait, de az 1859-től 1867-ig Patakon tanult összes volt pataki diákokat, akik egyszer-máskor vagy éppen nyolc

osztályon keresztül együtt törtek előre a tudományszerzés verejtékes utain..... Kitűnő gondolat volt ez tőle, összegyűjteni a volt pataki diákok nagyobb tömegét. Ebből fejlődött ki több évtized múlva a volt pataki diákok budapesti, majd országos Szövetsége. (Lásd erről a meghatározóan fontos, alapos feldolgozást: Bolváry.)

...Ő mindig örömmel vett részt az ifjúság által rendezett táncmulatságokon, melyeket az ő idejében ún. reunióknak neveztek.. Híresek voltak ezek a reuniók a 60-70-es években. Ezek voltak befejezői, csattanói az aratási vizsgáknak, melyekre a diákok szülei, egész családjuk messze vidékről bejöttek Patakra, meghallgatni a nyilvános vizsgákat délelőtt, délután pedig az Énekkar hangversenyét s utána részt venni a táncvigalomban, melyen a sok szép vidéki leány és fiatalasszony találkozhatott a sok szemrevaló diákkal. Az esti táncvigalom kitűnő alkalom volt a közelebbi ismeretkötésre... egész hosszú életre szóló viszonyra. Ahogy Radácsy írja „A táncról” című írásában, csak a szüret idejére eső mádi és tállyai bálók vetélkedtek zsúfoltság tekintetében az énekkar reunióival.

[(Radácsy, 1928. 228-244. old.) Ezt a jelentős írást újra közöltük: (Radácsy, 2010), és egy konferencia-előadás keretében is megidézttük.]

..... A májusi majálisok pedig valóságos collegiumi ünnepek voltak, melyeket a szénior rendezett, az egész ifjúság részvételével, a Ciróka nyakon, vagy a Szarka-kúton, az ún. Nándorfürdőn, ahova az ifjúság elsőrendű barátai kijöttek, nagy öröme a fiatalságnak. Boldog örömmel jegyzi fel Radácsy azt is, hogy a majálisra kocsin kijövő öreg Páلكövy professzort csaknem karjaikra szedte a nagy diákok hada, a nagy tudós Erdélyi János pedig pohárral kezében szónokolt...

Radácsy ugyan nem volt valami különösen híres táncos, ún. Voltanzer, de theologus, majd theol. tanár korában is nagy gyönyörűségét lelta a szép táncban, s maga is mint feltűnő szép, daliás fiatalember élvezettel járta a lassú magyar csárdást, majd ennek fokozódó emelkedésében, ahogy mondja, „egyre gyorsabban roptuk a csárdást”, amint a zene ütemei parancsolták. Ez az életvidám alapfelfogás ösztönözte arra, hogy néhány vaskalapos lelkész által tollhegyire vett és kárhozott *theologus-bálokat* védje. Ennek az érdekében a pataki theologus ifjúság által 1913-ban rendezett theologus hangversenyen egy elbájoló felolvasást tartott „A táncról” (Radácsy, 1928. 228-244. old. Lásd már fentebb is, az újraközlésre történt hivatkozást.). Az itt kifejtett, az ő derült világnézetéből fakadt gondolatait ma is figyelmükbe ajánlhatom azoknak, akik a XVII. század orthodoxiájának elavult érvein nyargalva ma is mennydörögnek a theologus diákok tánca ellen.

„Szegén tánc! Hol tanulták vagy tanulmányozták ezek a mi vádlóink a táncot, hogy ilyen pogány itélettel törnek ellene? Hol fogta meg őket a félelem, irtózat vagy erkölcsi undor, hogy olyan pokoli elemet fedeztek fel benne, hogy szinte a sátán hálójában látják mindazokat, akik táncolni merészkednek? Különösen pedig a theologus ifjakat, akik a táncolással mintha magasabb hivatásuk ellen vétkeznének... A Bibliában – tudtommal – egyetlen

szó sincs, ami a tánc kárhóztatására volna magyarázható. Siló leányait úgy mutatja be szent könyvünk, mint akik körtánokra szoktak időnként összeseregleni s egy kárhóztató szava sincs ellenük. Dávid, a zsidó nép legkedveltebb királya, a dalnok, s a Góliáth-győztes hős, az utca népe előtt táncol, mikor a frigyládát az ő városába viteti... Ha zsoltárkönyvünkbe jól bepillantunk, lehetetlen ki nem éreznünk egyes örvendező énekek sorai közül, hogy a tánc az Ószövetség népeinél isteni-tiszteleti cselekményként is szerepel /: 87 zsoltár 7 v.:/. Ki merete volna hát becsmérelni... A kánai menyegzőn maga az Úr Jézus is jelen volt anyjával és tanítványjaival együtt, – hogy ez sem múlt el az örvendező kedélyek hevesebb hullámszáma nélkül... A Bibliában tehát nincsen a tánc ellen kovácsolható fegyver, sem vas, sem tűz....”

„Hetedik gimnazista koromtól, egész theologus pályám végeztéig, minden ifjúsági bálon, majálison résztvettem és nem bántam meg soha, az Istennel való békességemet sem zavarta meg, a tanulói pályámon sem akasztott meg soha... Mint gimnáziumi vallástanár a gimnáziumi ifjúsággal is táncmulatságot tartottam. Nem ártott sem nekem, sem másnak, de használt az Erdélyi János önképzőkörnek s nyoma ma is ott van a könyvtárában és olvasó egyletében. Mint theologiai tanár is hű maradtam önmagamhoz és boldog vagyok, ha emlékezetben ott látom magamat a volt tanítványaim sorában – a táncolók között... Hálát adok a jó Istennek, hogy megajándékozott engem az élet szerelmével és megmentett attól, hogy én ezt a földet siralom völgyének tekintsem és feketített orcával, koldusbetegén vánszorogjak itt a földi téreken.”

Gyönyörű szavak és bizonyságok ezek a Radácsy György egészséges életsemléletéről, s mind theologiai, mind tanári bölcsességéről.

5. Pályaválasztása. Tanári hivatástudata. Papi hitvallása. 1871 júliusában fejezte be a theologiai tanfolyam negyedik évét. Előtte állott a pályaválasztás problémája. Ez azonban számára nem volt probléma. Eldöntötte már négy évvel azelőtt, mikor a theologióra beiratkozott. A papi pályára lépett, de azzal a hivatástudattal, hogyha a jó Isten megsegíti, tanár lesz, mégpedig pataki tanár...döntött pályája felett nem is ő maga, hanem – a tanári kar. A theologiai tanárok s a főgimnáziumi tanári kar is kivétel nélkül meg volt győződve Radácsy 12 évi pataki diákságának közvetlen észlelése és értékelése alapján, hogy őt az Isten egyenesen tanárnak teremtette, s ebben a meggyőződésükben, még mielőtt kieresztették volna a végzett theologust szárnyaik alól, már be is állították segédtanárnak a főgimnáziumba és a tanítóképezdébe. Vagyis ővele is az történt, ami Patakon évszázadok óta a tanári állások betöltésének rendes módja volt, t.i. hogy a kiválóbb theologusokat, tanulmányaik befejezése után, az előljáróság a tanári kar ajánlata alapján „köztanítókká” választotta, azzal a gondolattal, hogy pár évi próba után az arra érdemeseknek bizonyultak rendes tanárokká lépteti elő. A fiatal Radácsy tehát az iskola padjaiból rögtön a tanári karba lépett. Az 1871/72. tanévben mint segédtanár a gimnáziumban vallástant, magyar nyelvtant és történetet, a tanítóképezdében pedig vallástant tanított.

Radácsy György tanári pályája így 1871 szeptemberében indult meg, s a Mindenható kegyelméből folyt, folydogált teljes 54 esztendőn keresztül. A szerény segédtanárból két év múlva gimnáziumi rendes vallástanár, további négy

év után, 1877-ben theologiai akadémiai rendes tanár lett. 1917 nyaráig működött az akadémián mint rendes tanár, ekkor – 46 évi tanári szolgálat után, 71 éves korában, nyugalomba vonult. Nyugalomba vonulásakor a közigazgató a köziskolai szék nevében ezekkel a megható és igaz szavakkal búcsúztatta el a tényleges szolgálatból: *„Radácsy György a tanári kar Nesztora, 1917 szept. 1-én nyugalomba vonult. Vele a főiskolának egyik, minden időkre legnagyobb professzora vált ki a tanári kar kebeléből, akinek neve szorosán össze van forrva a főiskola legújabb történetével, s aki nemcsak tudományával, hanem életével és példájával is tanítómestere volt az ifjúságnak.”*

A nyugalomba vonulás azonban, bármennyire megérdemelte is a 71-ik életévét taposó hűséges sáfár a pihenést, nem jelentette Radácsyra nézve a tanári pályától való végleges visszavonulást. A trianoni sorscsapás folytán a tanári karban beállott hiányok és változások arra készítették az Elöljáróságot, hogy Radácsyt felkérjék kisegítő, illetőleg helyettes gyanánt egyik-másik theologiai tantárgy előadására...Az 1918/19. tanév kivételével, még nyolc évig, 1925 évi július 1-ig folytatta tanári működését, s csak ezen a napon fejezte be véglegesen az így már 54 évre terjedett tanári pályáját. Tehát egy fél évszázadnál jóval tovább tanított Radácsy György a főiskolában, ami idői tekintetben is ritka kivételes eset a főiskola történetében, de ha megismerjük az ő valóban rendkívül sokoldalú munkásságát – amit a következő fejezetekben kísérek meg bemutatni –, elmondhatjuk, hogy igen kevés tanárnak adta meg a Mindenható ezt a hosszú, gyönyörűséges életpályát. A sárospataki főiskola régibb nagy tanárai között is alig találunk példát ily hosszú és sikeres pályafutásra.

Radácsy György tehát tényleg tanár lett, és az maradt élete végeig. Fentebb említettem, gyermekkori ábrándja is az volt, hogy tanár és pataki tanár lehessen. Tanári hivatástudata és az Úristen nagy kegyelme, hogy ilyen hosszú tanári szolgálatra érdemesítette, nem jelenti azt, mintha szakított volna a papi minőségével. Nemcsak lélek szerint, de valósággal is pap maradt, szintén élete fogytáig. Mint gimnáziumi vallástanár letette a kápláni és a lelkészi vizsgákat / mindkettőt kitűnő eredménnyel/, és 1875-ben, a Sajószentpéteren tartott egyházkerületi közgyűlésen, fel is szenteltette magát. Régi okiratok között kutatva kezembe jutott Radácsy lelkészi oklevelének eredeti példánya. Mind a hat tantárgyból kitűnő osztályzat van bejegyezve az oklevelébe, mely kelt Sárospatakon, 1875 év július 4-én, aláírva Kun Bertalan superintendens, Kovács Károly, világi választmányi elnök és 12 vizsgabizottsági tag által. Az oklevél szavai szerint: R.Gy. a lelkész képességi vizsgát kitűnő osztályzattal letévén, a rendes lelkészi hivatal elfogadására ezennel jogot nyert.

Ha Radácsy ezen oklevél alapján nem vállalt is tényleges lelkészi állást, lélek szerint éspedig eszményi értelemben és tökéletességgel átérezte a papi hivatást, s alig is lehet elképzelni nálánál igazibb papi lelkületű embert. Hiszen attól, hogy tanári állásba jutott, és abban maradt, jogi értelemben is pap maradt, éppen a leendő papok tanára lett, s hosszú tanárkodása alatt nem egyszer fel is öltötte a papi palástot, és végzett lelkészi funkciókat is.

Hogy mennyire átérezte lelkében a papi tiszt méltóságát és jelentőségét, s mennyire valódi papi lélek, mennyire predikátori, sőt valódi prófétai egyéniség volt, eléggé bizonyítja a sajószentpéteri egyházkerületi közgyűlésen, a papszentelés alkalmával, a többi felszentelt lelkészársai nevében mondott

gyönyörű predicatorja. Ez a predicator az ő igazi lelkes hitvallása Szent lelkesedéssel fejti ki ebben – a II. Korinthusi levél IV. r. – 5. v. alapján – a papi szolgálat „gyönyörúséges igáját”, a lelki tanítói működés sikerének biztosítását, aminek két módja van: 1. ha nem restelünk tisztünkben és 2. ha nem magunkat, hanem az Urat predikáljuk.

Nagyszerű hitvallás ennek a predicatornak befejező pár mondata: *„Hiszem, tudom, hogy a vallás a lélek örök szüksége, – hogy az élet Isten nélkül kétségbeesés. Hiszem és hirdetem, hogy a megváltó szeretet Krisztusban jelent meg az emberek között, hiszem és hirdetem az erény diadalát, a bűn büntetését.... hiszem és hirdetem, hogy az ember célja a tökéletesedés és hogy a lélek halhatatlan és boldog vagyok abban a hitben, hogy nem magamat, hanem a nekem adatott erő mértéke szerint az Úr Jézus Krisztust prédikálom....”*

Ez a valóban classicus szépségű lelkes hitvallás kétségtelenné teszi, hogy Radácsy György mint tényleges lelkes is – ha a jó Isten úgy rendelte volna sorsát – a legnagyobb lelkesek közé emelkedik, s mint lelkesi vezéregyéniség is a legelső között foglalt volna helyet.

Egyébként már itt megemlítem, hogy élete során többször nyílt rá alkalom, hogy lelkes, sőt püspök lehessen. Csak ki kellett volna nyújtania érte a kezét, illetőleg elfogadnia a neki felajánlott más díszes állásokat. Béky Sámuel kassai lelkes halála után, 1891-ben, a kassai egyháztanács egyhangú határozattal felajánlta neki a kassai lelkesi állást. Ottani sok jó barátja, tisztelői esengve kérték, hogy mint abaúji származású ember is, vállalja el – a kassai egyház jövője érdekében – ezt a szép és áldozatos feladatot. Radácsyt végtelenül meghiúsította ez a váratlan megtiszteltetés és a személye iránti hódolat, de hivatástudata azt diktálta neki, hogy az ő rendeltetése a tanszéken ülni, a pataki főiskolát el nem hagyni, hanem szolgálni mindhalálig. Még nagyobb megtiszteltetés érte az egész egyházkerület vezető lelkesi és világi képviselői részéről, amikor élete vége felé három ízben is valósággal megostromolták, hogy vállalja el a rövid időközökben háromszor is megüresült püspöki székre való jelölését. De ő – jóllehet mindhárom alkalommal szinte biztosra vehető volt megválasztása – mindhárom esetben teljes határozottsággal kitért ez elől a legnagyobb megtiszteltetés elől is...

6. Pataki tanári pályája. Az 54 esztendő, mit Radácsy György a sárospataki főiskola tanári székében eltöltött, három korszakra osztható fel. Hat évig volt a főgimnázium tanára: 1871-1877-ig. Aztán teljes 40 évig működött mint theologiai akadémiai rendes tanár: 1877-1917-ig. Végül nyugalomba vonulása után még nyolc évig szolgált mint kiegészítő, illetve helyettes akadémiai tanár /: 1917-1925-ig.

Ezt a kivételesen hosszú tanári pályát bizonyára jutalmul nyerte Istentől, a pataki főiskolához való páratlanul odaadó, hűséges ragaszkodásért. Mert nemcsak buzgalom, nemcsak a tanári pálya iránti olthatatlan szeretet kellett ahhoz, hogy valaki 54 évig működhessen a tanári székben, de testi és szellemi erő is, amit a Mindenható csak erre különösen érdemesnek tekintett személynek ad meg. Radácsy azonban bírta – testileg és szellemileg is – a tanári pálya terheit, melyről a régi humoros latin mondás azt tartotta: *Quem dii odere, preceptorem fecere.* S ha a 46 évi tényleges szolgálat után már kissé megfogyat-

kozott erővel, de mindvégig örömmel és lelkesedéssel, a főiskola és az ifjúság iránti lankadatlan szeretettel és pontossággal végezte tanári teendőit, s csak a váratlanul rászakadt testi megrokkolás kényszerítette rá, hogy végképpen odahagyja katedráját...

Radácsy tanári pályájának első szakasza, a hatévi vallástanári működése a főgimnáziumban és a tanítóképezdőben, voltaképpen csak előkészület és bevezetés volt a második, a magasabb, az ő tulajdonképpeni élethivatását képező theologiai tanárságához. De ebben a szerepében is kiválóan értékes munkásságot fejtett ki. A Biblia és az Énekeskönyv elemzése, ennek a két szent könyvünknek a serdülő fiatalság lelkébe való belecsepegtetése, az ún. *hitelemzés* volt e minőségében a feladata. Keresve sem lehetett volna erre alkalmasabb embert találni a fiatal Radácsynál. Négyévi theologiai tanfolyama alatt szíve sugallata szerint éppen a Biblia és az Énekeskönyv megértése, az ezekbe való elmélyedés volt mindennapi eledele és itala. Most mint tanárnak kellett ezt a két forrást növendékei szívébe plántálnia. Erre az ő vonzó egyénisége, szeretetteljes modora, világos, magyaros észjárása s ami legfőbb: sziklaszilárd ragaszkodása a református hitelvekhez, egyenesen predesztinálták őt. Kevés olyan vallástanár volt őelőtte, majd utána, aki nála sikeresebben, gyümölcsözőbben tudta volna végezni ezt a munkát. Atyai szigorral, de ugyancsak atyai szeretettel és szelídséggel vezette be tanítványait a református gondolkodásba.

...A vallástan mellett az alsóbb gimn. osztályokban magyar nyelvtant és történetet is tanított, ahol éppen szükség volt pótolni a hiányzó tanerőt. Csak a tanítóképezdőben tanította tisztán a vallást. Az 1871/72. tanév befejezése után azonban, 1872 szept. elején, ő is, mint a jelesen végzett theologusoknál szokásjog volt, szabadságot kért és kapott, hogy egy évre valamelyik külföldi egyetemre mehessen ismereteinek bővítése és kiegészítése végett. Első évi, bizony elég szerény fizetéséből összekuporgatott egy kis összeget, azt hitte, hogy abból élélhet egy évig valamelyik kisebb német egyetemen.

Boldogan indult hát útjára, éppúgy, mint 13 évvel azelőtt Szepsiből Sárospatakra... Először nyílt alkalma idegen országok megismerésére, nagyhírű külföldi tudósok meghallgatására. Tudványó lelke, a protestantismus iránti lobogó lelkesedése a Luther és Melánchton hazájába, a reformatio szülőföldjére vonzotta. Heidelberget, a protestantismus Magna Chartájának, a híres Heidelbergi Káténak a városát választotta egyetemi tanulmányai színhelyévé, ahol akkor a legjelesebb theol. tanárok hirdették a ref. hit igazságait. Talán idevonzotta őt – külföldet járt diáktársai elbeszélései alapján – a bájos Neckar-parti városkának Sárospatakhoz hasonló sok természeti szépsége: a remek hegykoszorú, a szép erdőségek, a romantikus várrom, a város közepén átkanyargó Neckar folyócska, a várost uraló legnagyobb hegy derekán a professzorok sétaújtja, a Philosomehenweg, melyek mind abba az illúzióba ringatták el lelkét, mintha nem idegenben volna.

Az 1872/73. tanév első szemeszterét nagy lelki gyönyörűséggel el is kezdte itt. Hűségesen hallgatta a nagyhírű theologiai és bölcsészeti professorokat. Örvendező lélekkel vett részt a német diákok ifjúsági egyleteiben is. Jellemző adat Radácsy egyéniségére, hogy az ő puritán egyszerűségű életmódja és erkölcsi tisztasága rögtön feltűnt német hallgatótársainak, ... tréfásan a *Pius* melléknevet ragasztották rá. Daliás termete, festői szép magyar típusú arca pedig

annyira megkapta a heidelbergi közönséget – az egyetemen kívül állókat is –, hogy egy jeles festő sokáig ostromolta, engedje magát lefesteni a Keresztelő Jánosról készülő nagy festménye főalakjául. Ő azonban, igazán csak szerénységből, kitért a megtisztelő felszólítás elől.

Heidelbergi élete azonban anyagi szempontból eléggé tövises volt. A magával hozott pénzecskéje minden takarékosága mellett hamarosan fogyni kezdett. Gyakran megesett, hogy napjában csak egyszer futotta enniivalóra. A téli hideg beálltával pedig nem telt fűtőanyagra, így sokszor didergett a fűtetlen szobácskájában. Miként később idehaza mesélgette – derülten viselte a nélkülözéseket, hiszen a lelkiekben ezek ellenére is alaposan gyarapodott.

Egy váratlan hazai esemény aztán rövidesen véget vetett heidelbergi diák-ságának. Sárospatakon 1872 decemberében felütötte fejét a cholera, s a járvány nem kímélte a tanári kart sem. A Finkey testvérpáros, Pál és József, egy hét leforgása alatt / József dec. 20-án, Pál de. 26-án/ áldozata lett a járványnak. Az Előljáróság az egyik megüresedett tanszék ellátása végett hazahívta Radácsyt. Engedelmeskednie kellett – a belső szózat azt súgta neki, hogy az ő helye Sárospatakon van. Nem sokat tétovázott. 1873 januárjában hazajött, s beült a pataki gimnáziumi tanári székébe. Készsége jutalmául pár hó múlva az egyházkerületi közgyűlés a gimnázium rendes tanárává választotta meg, és pedíg mint hitelemző tanárt. Vagyis – mai szóhasználattal – a ún. vallástanári széket nyerte el, miközben a tanítóképezdének is a vallástanára volt...

Az egyházkerület tehát nagyon bízott ebben a fiatal emberben, hiszen az egész gimnáziumi ifjúság lelki megalapozását, református szellemben való útnak indítását bízta reá.. S ő nagy gyönyörűséggel vállalta ezt a nagy prudentiával és sok türelemmel járó feladatot. Igazi pünkösdi ihletettséggel és szeretettel magához bilincselte a gimnáziumi és képezdei tanulók hatalmas seregének zsenge lelkét. Az Előljáróság és a tanári kar a legnagyobb elismeréssel és dicsérettel tüntette ki a fiatal vallástanárt.

Testi és lelki erejének illusztrálására megemlítem itt, hogy amikor 1873 januárjában Heidelbergből hazajött, mintha csak elhunyt tanártársainak, volt szeretett tanárainak sorsa fenyegette volna őt is. Megkapta a cholérát. De az ő erős szervezete / s mint később kedélyesen emlegette, egy bőséges töltött káposztás vacsora/ hamarosan talpra állította. Fiatalos, derült lelkét mutatja az a másik esete, hogy még nagy diákkorában, egyik diáktársa elhunytá éjjelén, amikor őreá került a halott barátja melletti virrasztás sora, ő a már odakészített koporsóba feküdt le, és pár órát jóízűen aludt benne.

Négyévi rendes vallástanári szolgálata után, alig hogy életének 30-ik évét betöltötte, Radácsy elérte a legnagyobb elismerést és kitüntetést az egyházkerület részéről, midőn az 1877 évi nyári közgyűlés – Sárospatakon – a theologiai kar egyhangú ajánlatára a *theologia akadémia rendes tanárává* választotta. Eljutott ezzel álmaink fellegrárába, ideális törekvéseinek célpontjához. Ezzel indult meg az ő 54 évi tanárságának fénykora, az a gyönyörűséges életpálya, melyet a Mindenható kijelölt számára...

...Régi hagyomány volt a pataki főiskolában, hogy a kiválóbb gimnáziumi tanárok előjogot /optiót/ formáltak a megürült theol. akadémiai tanszékekre. Ez ugyan nem jelentett valódi jogcímet a megválasztásra, mert ennek előfel-

tétele volt az akadémiai szék ajánlata és az Elöljáróság /1883 óta ún. Igazgató Tanács/ javaslata az illető egyén mellett. Radácsyra nézve ezek az alaki előfeltételek mind fennforogtak. Az akadémiai szék a legmelegebben ajánlotta őt az ún. írásmagyarázati /exegetai/ tanszékre mint erre a szakmára kiváló készültséggel rendelkező s mély tudományos hajlamú gimnáziumi tanárt. Az Elöljáróság is nagy melegséggel javasolta megválasztását. De volt még ezen felül egy további nyomatékos ajánlólevél is Radácsy mellett: az ő tízéves theologiai múltja. A négyévi theologiai tanfolyam ernyedetlen szorgalommal és kitüntetésekkel való végzése, a hatévi vallásstanári működése mind a tanári kar, mind az Elöljáróság szeme előtt zajlott. Közvetlenül megismerhették őbenne a tisztán a tudományoknak élő s az ifjúság nevelésében máris nagy gyakorlattal és mesteri tulajdonságokkal rendelkező, Isten áldotta professort. Az Egyházkerület azért legnagyobb megnyugvással választhatta meg Radácsyt az említett fontos katedrára, meg lévén győződve arról, hogy a fiatal gimnáziumi tanárból a theologiai Karnak egy új kitűnősége fog kibontakozni...

Radácsy, amilyen nagy belső örömmel fogadta ezt a kitüntető bizalmat, annyira nem hivalkodott szerencsével. Boldog megnyugvással töltötte el szívét a benne élő hivatástudat, s mélységes hálát mondott magában a Mindenhatónak, hogy megadta neki a szíve szerinti munkamezőt tehetsége érvényesítésére. Fényesen igazolja ezt az 1878. június 24-én, a főiskolai imateremben tartott *székfoglaló beszéde*, melyben hálás szívvel mond köszönetet a tanári karnak, az Elöljáróságnak és az egyházkerületnek előlegezett bizalmukért és kitüntetésükért. Ebből a gyönyörű beköszönőből illő lesz e néhány sort ideiktatnom:

„Ifjúkorom legfényesebb álma volt, hogy mint sárospataki tanár szolgáljam a protestantismus szent érdekeit. A Gondviselés kegyelme, a főtiszteletű Egyházkerületnek irántam ily korán nyilatkozó bizalma ezt a fényes álmomat megvalósította... Én tudom, hogy mivel tartozom ezért a nagy jóért és nem lesz idő, hogy ezt elfelejteném. Az a szeretet, mely ehhez a főiskolához évek óta fűz, a tisztelet és benső ragaszkodás, mely ennek összes tanári karához csatol, – a nemes ifjúság, akiben főiskolánk jó hírnevét öregbíteni drága örökségemnek ismerem, mind megannyi erőforrás lesz reám nézve a magamra vállalt feladat megoldása közben. Én hiszem, hogy az úr Kegyelme velem lesz.”

Radácsy tanszéke a bibliai tudományok, a közönségesen úgynevezett írásmagyarázat szakmája lett. Ezen a tanszéken maradt mindvégig. Volt tehát ideje, kerek negyven esztendő, sőt még azután is a nyolc évi kiegészítő szolgálata, tehát közel egy fél század, hogy ebben a szakmában megerősödjék, és valódi vezéregyéniséggé legyen szaktudományában, nemcsak a pataki, de az egész hazai protestans tanügy terén.

Egy ideig a héber nyelvtant is ő tanította az első éves theologusoknak. Néhány év múlva azonban az Elöljáróság ez alól felmentette, hogy annál intenzívebben foglalkozhassék főszakmájával. Érdekes és jellemző adat Radácsy tanári egyéniségére, hogy egyik legjelesebb tanítványa /s talán nem tévedek, hogy tényleg a legjelesebb/ Rácz Lajos, később szeretett kartársa és barátja, ezt írta a Radácsy héber nyelvtani leckéiről: *„Radácsynak mint nyelvet és az ószövetségi írásmagyarázatot, amelyekre theologusaink korábban idegenkedve tekintettek, az ő vonzó egyéniségével, a nehézségekbe lassan, fokozatosan bevezető*

módszerével, a Biblia szépségeit feltáró, szinte érzékeltető közvetlenségével teljes mértékben meg tudta hallgatóival kedveltetni s vágyat ébresztett legtöbbszörükbe – ami a múlt század nyolcvanas éveiben meg nem volt kötelező: a Biblia olvasgatása és megismerése iránt.”

Érthető volt ez, mert Radácsy, a Biblia sok-sok évi alapos tanulmányozása és megszeretése, az ótestamentumi próféták szellemének teljes átértése és elsajátítása folytán maga is valósággal prófétai lélekké vált. Az összes ótestamentumi próféta-könyvek, de legkivált Ézsaiás próféciájának megszeretése észrevétlenül őt magát is a feddőzködő, dorgáló próféták utódává avatta. Ézsaiás megrázó dörgedelmeit, nagyszerű jóslatait Radácsy modern kiadásban tudta hallgatói lelkébe csepegtetni. Jól jellemzi Radácsynak ezt az oldalát a másik legkitűnőbb tanítványa, a későbbi nagy író és tanügyi vezérember, S. Szabó József, amikor ezeket írja: „Egyébként is volt Radácsy természetében valami olyan csendes, elégedetlenkedő zsörtölődés. Érzékeny finom lelkét bántotta minden durvaság, zajos féktelenség, minden, ami a rendet, összhangot, a kiegyensúlyozott életet és az erkölcsi érzést megzavarta. Az Ézsaiás lelke szólt belőle, mikor előadásai alatt ki-kitért egy-egy olyan aggasztó kilengés és jelenség ostromozására, melytől az ifjúságot és annak jövőjét féltette.”

Az 1906-ban kiadott „Bibliai tanulmányok” c. remek kis könyvében, melyet hőn szeretett Mesterének, Mitrovics Gyulának ajánlott, gyönyörű képet fest Joel, Hoseas, Habakuk és Ezékiel próféciáiról. Az ebben közölt két további tanulmány is: Sámsonról, Abiságról és Adónnijáról, lebilincselő mesteri bemutatás az ótestamentumi nagy szellemekről s mai szemmel való értékelésükről. Nagy vesztesége a theol. tudományoknak és a hazai protestantizmusnak, hogy ezt a nagy értékű munkáját nem tudta folytatni és befejezni. Így az általa méltán legnagyobbnak tekintett Ézsaiásról tervezett s el is kezdett nagy tanulmányát sem tudta megírni. A főiskola szolgálatában vállalt újabb és újabb terhes megbízatások: ötszöri akadémiai és közigazgatói elfoglaltsága, többszöri dékán-sága, majd gazdasági választmányi elnöksége, mely utóbbi több évtizedre igénybe vette minden percét, ezeken felül a Sárospataki Lapok szerkesztés 15 éven át – nem is említve másnemű hivatalos teendőit s a népes családjáról való gondoskodás folyton növekvő terheit –, mindezek annyira lefoglalták minden idejét, hogy valóban képtelen volt a csendes elmélyedést ... igénylő nagyobb tudományos munkák kidolgozására.

Így is bámulatos, hogy ennyire agyonterhelt állapotban is rengeteg kisebb-nagyobb dolgot tudott közrebocsátani. Bibliafordítás, a zsolttáros könyv átdolgozása, a Károli-ünnepély és -szobor megteremtés, a nagyszámú emlékbeszéd, a főiskola életében előforduló nagyobb események, ünnepélyek, idegen látogatók fogadása és sok más egyházi és iskolai ügyben ő sohasem maradt el a tisztességtetés vagy az örvendezés dolgában. Megható az 1906-ban megindított gyűjteményes nagy munkája, háromkötetes főműve, az Emlékjelek, bizonyságok Előszavában az Olvasónak – voltaképpen a főiskola és az egész Egyházkerület közönségének – tett őszinte vallomása:

„Volt idő az én küzdelmes, de emellett is sok boldogsággal folyó életemben, amikor hinni mertem, hogy édes álmaim legnagyobb része valóra válik s hogy amiket lelkem ünnepi óráiban mint szent eszményeket magam elé festegettem, azok mind készpénzzé lesznek, az én jó Istenem megkülönböz-

tető kegyelméből s az Ő általa vezérelt akaratom szerint. Nem így történt, sok nem úgy történt, mint én álmodoztam. Álmodtam egyirányú nyugodt, békés munkásságról... mely kívánczik a mélyre, a mind mélyebbre, ahol a gyöngy terem... ahol zavartalanul szolgálhatjuk nemesebb szenvedélyeinket s ahol alig érhet utól az emberek rossz indulata és bizonyos a siker – legalább a magunk számára.

Álmaimnak ezen az igézetes útján próbáltam is néhány boldog lépést; de megakadtam, – szinte végzetesen. Mikor éppen mélyebbre kezdtem szántani, szózat hangzik vala felén innen is onnan is: jöjj és kövess! És én mentem tiszteletből, szeretetből és szántogattam, vetegtettem új mezőkön, új reménységgel. A tudomány csendes világába édesgetett a lelkem vágya és – a kielégíthetetlen közügy szolgája lettem... Bizonyos nagy erkölcsi kényszerűség parancsolt egyszer-egyszer velem és én e parancsolat atyai érzésű tolmácsolónak erőteljesen voltam ellentállani. A sárospataki főiskoláért meg is kell halni, ha a körülmények úgy kívánják, – mondta nekem vagy inkább harsogta felém egy nagy alkalommal az én, poraiban is áldott Mesterem s én ezt az elvet szívem táblájára véve s ennek útmutatását kötvé – mind távolabb vetődtem nagy eszményeimtől; noha nem tértem le az eszmények útjáról így sem. A tiszáninneri egyházkerületet és ennek szemé fényét, a sárospataki főiskolát úgy igyekeztem szolgálni, mint eszményeket.”(Radácsi, 1906. V-VI. old.)

Ez az őszinte vallomás igazolja az én megállapításomat is: Radácsy György hosszú élete áldásos munkásságának két tengelye volt: 1. A közügy szolgálata és ebben mint legfőbb eszmény: 2. A tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki főiskola érdekeinek elővitele és felvirágoztatása. Ezt a két fő eszményét valóban hűségesen szolgálta élete fogytáig.

7. Tanári módszere és tanítványai. Tanári munkájáról, annak módszeréről ...csupán annyit merek saját közvetlen tapasztalataim és élményeim alapján leszűrt egyéni véleményként megemlíteni, hogy Radácsy György az igazi ref. theologiai tanárnak – a saját puritán személyiségével s a legmagasabb erkölcsi színvonalon tündöklő családi életével is példát mutató – és tanító mesternek igazi eszményképe volt. Óriási tájékozottsága a Bibliában és a bibliai tudományokban avatott mesterré tette őt a Könyvek-könyvének valóban helyes magyarázata terén. Ő nem a régi betűragó írástudóknak, hanem Augustinusnak és a többi nagy egyházi atyának volt utóda és szellemi örököse.

Hallgatóit valósággal elbűvölte a Biblia szépségeinek és örök igazságainak feltárásával. A komoly, olykor zordon ótestamentumi prófétákat éppoly meg-rázó erővel keltette életre, amilyen lenyűgöző és elbájoló tolmácsolója volt az Énekek Éneke és a Zsoltárok könyve költői hangulatának. Az Énekek Énekét elragadó művésziességgel fordította le magyarra, amivel kivívta a szakirodalom egyhangú magasztalását, s tanítványai közül egy sereg költői hajlamú ifjút serkentett követésre. S. Szabó József a hűséges tanítvány lelkesedésével írja: „Radácsy megkedveltette és mesterileg tudta ambicionálni, szinte suggerálni az ifjúságot... Megkapó zengzetes költői fordítása azon a csodaszép magyar nyelven, amelyen ő tudott beszélni és írni, az ifjú lelkeket az extasis magasztaláig ragadták... Ő buzdított és lelkesített arra is, hogy bibliai költemények írásával kísérletezzem.”

Egy másik, egy évtizeddel fiatalabb, kitűnő.... volt tanítványa pedig, Szabó Zoltán, mai pataki theologiai tanár, ezt jegyezte fel naplójába: „Milyen különös szépségű szavakat mondott ma. Sohasem tudtam, hogy ilyen kifejezések is vannak a magyar nyelvben... Ma jobban megértettem, jobban megszerettem Patakot, életszaga van itt mindennek... De szép volt hallgatni Patriarchámat, mikor a heidelbergi diákélete nyomorúságairól, fűtetlen szobájáról, egy darab mindennapi kenyéréről beszélt... Hogy is mondta: Ha egyszer Jézus megfogta a kezemet, és is megfogom az övét, és el nem bocsátom.”

[Szabó Zoltánról, a jelentős sárospataki tanárról, meghatározóan fontos szervezőről lásd a Széphalom – a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 26. kötet: „Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv” 2016. Szerk. Dr. Kováts Dániel. Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság, 560 old. Ebben közöltük a Napút mostani számában megidézett Koncz Sándor fontos tanulmányát is:” Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása” címmel, 454-478. old.]

...Íme, ez a két rövid idézet, egy idősebb és egy fiatalabb volt tanítványától, eléggé bizonyítja, mennyire meg tudta nyerni előadásával és egyéniségével s ehhez még szívhez szóló kellemes hangjával is hallgatói lelkét. Nem is győzném felsorolni sok-sok volt hallgatójának nevét, akik mondhatni egytől-egyig hálatelt szívvel emlegették előttem is, s a még élők ma is emlegetik az ő áldásainak szépségeit s azt a mérhetetlen lelki kincset, amit az ő előadásaiból merítettek. A tiszáninneri egyházkerület papságának hosszú nemzedékei, de a tiszántúlinak is egy jelentékeny része került ki az ő keze alól, akik az életben elért magasabb vagy szerényebb állásukban áldó kegyelettel gondoltak vagy gondolnak ma is vissza az ő lebilincselő előadásaira és bölcs tanácsaira.

Pedig Radácsy mint professor nem volt lágykezű s még kevésbé népszerűsége törekvő ember. Amint ő maga pedáns pontossággal és lelkiismeretességgel teljesítette tanári kötelességeit, úgy hallgatóitól is elvárta, sőt megkövetelte a pontos leckelátogatást, a collokviumokra és vizsgákra való lelkiismeretes felkészülést és a szigorú, erkölcsileg tiszta magánéletet. A hanyag vagy erkölcsi hibákban talált hallgatóját teljes szigorral megdorgálta, és okkal-móddal addig ostorozgatta, míg hibáját le nem vetkezte. Egy, különben igen nagy tehetségű hallgatójával megtette, hogy háromszori óramulasztása után – aminek oka biztos megállapítása szerint az illetőnek elfajult kártyaszennvedélye volt – kihúzta a névsorából. Az illető, maga is érezvén a vasvesszővel való elbánás igazságosságát, búcsút is vett a teológiától, s felcsapott katonának, ahol aztán – okulva a vett szigorú leckén – új, pedáns erkölcsi életet kezdett, s felvitte altábornagysáig. Mint volt katonatársaitól hallottam, magas rangú tiszt korában is meglátszott rajta a papos jelleg, tiszt megbeszéléseken egy igazi jó... püspök komolyságával és őszinteségével mondta el megjegyzéseit... Jólesik feljegyezni ehhez az esethez – az illető volt pataki diáktársam és később jó barátom, budapesti öregdiák vacsoráinknak leghűségesebb látogatója és élvezője iránti kegyeletem, jelül –, hogy ő idősb korában is mindig hálával emlegette Radácsyt, s legigazabb tisztelettel látogatta meg mindig, ha Patakra jött, szeretett volt tanárát.

A szigor mellett azonban Radácsy őszinte szeretettel és örömmel nyúlt a buzgó és nemes törekvésű hallgatóinak hóna alá. Akinek lelkében meglátta az isteni szikrát, a nagyrahitottságot, azokat igazi atyai szeretettel bátorította, tanácsolta, segítette tanulmányaikban és tudományos törekvéseikben. Erre nézve is idézhetem S. Szabó József sorait: *„Nem is rettegtek tőle tanítványai, hanem teljes bizalommal mentek collokviumára, ahol őket nem megzavarni és megfélemlíteni, hanem jóságosan segíteni igyekezett. Egyesek önbecsérzetét és ambícióját még itt is kivételes módon növelte, hogy minél jobban sarkallja őket. Nekem egyszer kikérdezés nélkül adott kitűnő kalkulust. Hogy ez a büszkeséggel együtt milyen további helyes ösztönt adott belém, azt mondanom sem kell. Így tett másokkal is... Rácz Lajosról pedig, a másik legkitűnőbb hallgatójáról többször elmondta Radácsy előttem is: „Egész tanári pályámon nem kaptam ahhoz hasonló kollokviumot, mint amit Rácz Lajos tett az ószövetségi kánontörténetből.”*

Hallgatói sorából református egyházunknak számtalan kitűnősége, püspökök, esperesek, tanácsbírák nőttek ki, akikkel az egykori mester meleg baráti viszonyban dolgozott tovább. Igen sok 10-30, sőt 40-50 éves érettségi vagy kápláni vizsgai találkozon hódoltak előtte egybesereglett volt hallgatói, boldogan emlékezve diákkori élményeikre. Egyik legszebb ilyen hódolat volt, mit Rácz Lajos és volt theologus társai, kápláni vizsgájuk 25-ik évfordulóján, 1911-ben mutattak be kedves volt tanáruknak. Ezt külön füzetben is megörökítették. 1898-ban pedig addigi volt tanítványai aranytollal tisztelték meg szeretett mesterüket *„A főiskolai ifjúság érdekében tett fáradozásai elismerésül.”* 1917-ben, nyugalomba vonulásakor, volt hallgatói alapítványt tettek nevére. A halála után kiadott *Radácsy Emléklapokban* tanítványainak díszes sorából igen sokan megható, kegyeletes sorokban méltatták tanári érdemeit.

[Itt alapos, részletes ismertetés következik, amelynek eredetije olvasható (Marton)].

...Ha igaz az, hogy tanárembernek nem lehet nagyobb jutalma, mint tanítványai hálája és őszinte kegyelete, úgy Radácsynak minden bizonnal nagy tanárnak kellett lennie, mert ennyi magasztaló szó a halál után valóban keveseknek jutott osztályrészül.

[A hálás tanítványok további felsorolása következik. Ezek forrásainak összegyűjtése és feldolgozása is fontos feladat.]

8. Akadémiai és közigazgatói működése. Hosszú tanári pályáján világitótornyot jelentett ötízbeni akadémiai és közigazgatói működése. Mint a theologiai Kar dékánja is sok éven át vezette a kar ügyeit. Nevezetesebb és maradandóbb nyomokat hagyott azonban főiskolánk életében az az öt esztendő, melyet kartársai bizalmából a theológián és az akadémiai ... közigazgatói tisztségben töltött. A közigazgatói tisztt, mely az egyetemi Rector Magnificusi méltóságnak felelt meg, mindig nagyjelentőségű volt főiskolánk beligazgatása szempontjából. A közigazgató a főiskola mind a három ágát: a theológiát, a jogakadémiát és a főgimnáziumot, ezek ifjúságát volt köteles hivatali éve alatt

vezetni. Felügyelt rájuk, hogy mindenikben mindenek ékesen és szép renddel folyjanak, az ifjúság komolyan és buzgón végezze kötelességeit, egyenetlenségek, zavarok elő ne forduljanak, s ha mégis megtörténnek ilyenek, simán elintéztessenek. A pataki főiskola közigazgatója több volt az egyetemi Rector Magnificusnál is. Neki valósággal édesatyai gonddal és szeretettel kellett ügyelnie arra, hogy a főiskola élete az ő hivataloskodása alatt minél szebb eredményeket mutasson fel.

Radácsy tényleg így fogta föl közigazgatói munkáját. Ő a főiskolát a maga házának tekintette, melynek a diligens pater familias odaadó szeretetével kell gondját viselnie. Mint akadémiai igazgató a theologus és jogász ifjúsággal, mint közigazgató pedig az egész diáksággal, a legkisebb gimnazistától kezdve a negyedéves öreg diákokig, a szerető és féltő atya szigorával és szelídségével járt el. Bámulatosan tudta ezt a két, ellentétesnek látszó elvet egybefonni és együtt megvalósítani. Szigorúan megkövetelte mindenkitől a rendet és a pontosságot – a diákok apró csínytevéseit megértő s megbocsátó lélekkel, de a súlyosabb erkölcsi botlásokat vasmarokkal intézte el.

Az ifjúsági egyletek iránt különös szeretettel, aprólékossággal menő figyelemmel és gondoskodással viseltetett. A maga boldog diákéletét tartotta mindig szem előtt. Ezért tevékenyen és hatékonyan beavatkozott mindenik ifjúsági egylet belső életébe is. Ahol hiányt vagy szükséglet látott, nemcsak jó tanácsokkal, de anyagilag is megfelelő segédeszközökkel sietett orvoslásukra. A gimnáziumi *Erdélyi János Önképzőkör* könyvtárát még vallástanár korában ő alapította meg. A *Hittanhallgatók Segélyegyletének* alapjait is ő vetette meg. Az akadémiai ifjúsági könyvtárnak állandó tanárelnöke volt, s rengeteg tudományos könyv megszerzésével gazdagította ezt a gyönyörűen kifejlett könyvtárat. Az Ifjúsági Olvasókör számára ő maga indítványozta a billiárdasztal beszerzését, hogy ne kelljen a nagyobb diákoknak billiárdozás végett a kocsmákat felkeresniük. Maga személyesen járt utána, hogy az asztalt méltányos áron megkaphassák. Mint közigazgató elősegítette, hogy mindenik ifjúsági egylet helyiségei lakályosabbá, vonzóbbá tétessenek. Az *Irodalmi Önképző Társulatot* ő gyámolította legsikeresebben a Tompa-szobor létrehozásában. Az Énekkar fejlesztésében – mint fentebb is említettem – és szereplései sikerében a leglelkesebben buzgólkodott.

Az ifjúság valóban hálás lehetett és volt is Radácsynak azért, hogy több mint egy fél évszázadon át mindenkor bizalommal és a támogatás biztos reményével fordulhatott őhoz, kisebb vagy nagyobb ügyekben egyaránt. S hálás lehetett az ifjúság azért az öt tanévnyitó beszédért is, melyet közigazgatói minőségében az évnyitó ünnepélyeken hozzájuk intézett...

[Olvashatóak a Radácsy, 1906. kötetben. Itt csak néhány soros utalást közlök.]

Első tanévnyitó beszédében /1882. szept. 6./ a pataki főiskola hagyományos szellemének átérzését és ápolását köti az ifjúság lelkére. Ez a szellem, a százados változások és újjáalakítási műveletek között is mindig ugyanaz maradt: vérrel pecsételt, hosszú idők tapasztalatai által kiérlelt, protestans és magyar. A második beszédében /1883. szept. 8./ a Rákóczyak és Vay-ak iskolájának fiatalágát, e két nagy név örököseit, főként arra buzdítja, hogy

tanuljanak a sárospataki főiskola becsületéért. A harmadik beszéd, mellyel a millenáris jubileumi tanévet nyitotta meg /1896. szept.9./ három szent eszmét köt a pataki ifjúság lelkére, melyeknek lángjánál: 1. Munkálkodjanak közös akarattal a magyar nemzet jövődjéért, tanuljanak mindenk előtt hazaszeretetből. 2. A protestans elvek diadaláért. 3. Tartsák szem előtt a sárospataki főiskola becsületét. Negyedik beszédében /1897. szept.8./ az Írás szavaival inti az ifjúságot, hogy a tudományt becsüljék inkább, mint a színaranyat, és vonják mélyebbre és mindig mélyebbre a halászó hálót. Végül az ötödikben /1898. szept.8./ különösen a kötelességtudatot emeli ki. Mi a kötelességtudás,? – kérdi. *„A léleknek önmagát is megtermékenyítő ereje. Hatalom, mely legyőz, tűz, amely megemészt maga előtt minden akadályt. A Jákób lajtorjája, mely összeköti az eget a földdel...”*

Itt már prófétai feddő szavát is felemeli a kötelességeit elhanyagolók vagy csak félig-meddig teljesítők egyre szaporodó tömege ellen. Mi lesz a magyar társadalomból – kérdi komor elgondolással –, ha a magasabb kötelességtudás éppen azoknak kebléből szikkad ki, akik a társadalom vezetésére vannak és lesznek hivatva. Újra is mondja azért, hogy vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne jussatok! Tudásvágy és kötelességtudás legyen jelszavatok az új esztendőben.

9. Gazdasági választmányi elnöksége. A főiskola körüli hosszú szolgálatainak legterhesebb és leghálátlanabb, de a főiskola anyagi érdekei szempontjából leggyümölcsözőbb ténykedése a főiskolai Gazdasági Választmány (GV) elnöki tiszteinek elvállalása és 21 éven át, kifogyhatatlan türelemmel és a hűség sáfár teljes odaadásával való végzése. Az idealisztikus, eszményeken csüngő lelkéhez ugyan nem nagyon illett ez az anyagi kérdésekkel, mezőgazdasági, szőlőtermelési tervekkel és gondokkal, krajcárosodással töltött, időrabló munka.... Mégis elvállalta, amit szintén csak a főiskola iránti benső kötelességérzete és nagy hivatástudata magyaráz. Semmi esetre sem a valóban szerény tiszteltdíj /évi 500 korona/, amivel ezt a terhes szolgálatot az Elöljáróság díjazta.... Az én megállapításom szerint egyedül az készítette őt ennek a nemszeretem új feladatnak az elfogadására, hogy úgy látta, ha ő nem vállalja ezt a munkát, a főiskola gazdasági ügyeinek intézése olyan, idegenből idekerült emberek kezére jut, kiket nem a főiskola iránti szeretet és odaadás vezérel, hanem első dolguk lesz az államsegély igénybevételének kierőszakolása. Úgy érezte, hogy kötelessége idejét és erejét feláldozni azért, hogy a főiskola legmagasabb érdeke, autonómiájának fennmaradása biztosíttassék. Tehát itt is az elvi szempont, a sárospataki főiskola függetlenségének fenntartása volt az indíték...

[E gyakorlati munka részleteinek bemutatása, a nehéz vitákra, döntésekre történő utalások következnek. Ezek az SRK gazdaságtörténetének elemzéséhez lehetnek fontos adalékok, különösen az államsegély igénybe vételével, a birtokok működtetésével kapcsolatos fejtegetések. Felhívom a figyelmet a történelmi, családi követőre. Az e számban megidézett dr. Koncz Sándor is volt a GV elnöke, igencsak nehéz időszakban, az 1950-es évek elején. Lásd erről e kötetben Szatmári Emília tanulmányát és az ott hivatkozott disszertációját. Történelmi, családi háttérrel vettem részt a Sárospataki Református

Kollégium egyházi visszavételi munkáiban.... és én is voltam a GV elnöke...
(Koncz G. 2015.)]

...A gazd. vál. elnökségről való lemondásakor s hivatala átadásakor /1921. július 11./ egy meghatóan szép búcsúlevelet intézett a ... választmányhoz, melyben részletesen és páratlan lelkiismeretességgel beszámolva 21 évi sáfárkodásáról, mélységes hálával köszöni meg ennek a testületnek iránta állandóan tanúsított jóindulatát és támogatását. Ez a remekbe írott levél legékesebb bizonyága annak a fáradhatatlan buzgóságnak, munkakészségnek, a főiskola iránti áldozatos munkának s egyben annak a végtelen sok nehézségnek, fáradalmaknak és gyöttrődéseknek, amelyeken 21 éven keresztül igyekezett a főiskola anyagi ügyeit rendben tartani s a folyton növekvő bajokból és veszedelmekből kimenteni.....

...Beszámolva az elnöksége utolsó éveiben az Igazgató Tanács által a Gazdasági Választmányra s első sorban őreá mint ennek elnökére ruházott újabb és újabb súlyos feladatokról s az 1914 utáni „a háborús összevisszaság zűrzavarában megsokszorozódott” munkákról és a „... pénztári munka mindennapi gyöttrődéseiről”, így .... fejezi be búcsúlevelét: „Hálát, mélységes hálát adok a Gondviselésnek, hogy férfúi erőmet az emberi vad indulatok rohamai közt sem engedte elernyedni, s a félreértések tüzeiben is épkézlábbal és ép lélekkel megtartott, és a sokképpen megterhesedett hivatásom betöltésére alkalmassá tett. Távolról sem dicsekszem, mintha mindent a legjobban vagy jól végeztem volna; egyet azonban Isten és világ előtt boldogan hiszek magamról, hogy engem a főiskola iránt való önzetlen, hű és ernyedhetetlen szolgálatomban soha semmi, még a méltatlankodó hidegség sem tántorít.”

10. Egyházkerületi főjegyzősége. Egyetemes konventi és zsinati tagsága. Radácsy György munkásságának az eddig bemutatottakon kívül egy másik nagy és tágas mezeje: az Egyházkerület és a két legfelsőbb egyetemes egyházi hatóságunk, a Konvent és a Zsinat kebelében való több évtizedes működése s mindhárom helyen teljesített jegyzői szolgálata.

A Tiszáninneni Egyházkerület vezető emberei, lelkészek és világiak egyaránt jól ismerték Radácsynak, a nagyhírnevű pataki theol. tanárnak írói értékét. Mindenki tudta, milyen felbecsülhetetlen kincs van az ő tollában. Nem késtek azért megtisztelni őt az egyházkerületi jegyzői, majd a .... főjegyzői állással, illetőleg méltósággal, 1896-ban. De már ezen utóbbi megtiszteltetés előtt, 1892-ben megválasztották egyházkerületi tanácsbíróvá is, őszinte tiszteletük és nagyrabecsülésük jeléül.

Az egyházkerületi főjegyzői állást, mely a hazai összes egyházkerületünk bevett gyakorlata szerint közvetlen lépcső volt a püspökséghez, a Tiszáninneni Egyházkerület szavazóinak osztatlan bizalma és elismerése mellett Radácsy több évtizeden át viselte. Neki magának is öröme telt ebben a díszes és fontos munkájában. Büszke is volt arra, hogy mesterének, Mitrovicsnak és az ő előde, az általa annyira tisztelt és szeretett apósának, Bálint Józsefnek nyomdokaiba léphetett. Ragyogóbb tollú és lelkiismeretesebb főjegyzőt akkoriban nem is találhattak volna nála.

Pedig ez a nagy egyházi megtiszteltetés egyúttal kemény munkát is jelentett. A legfontosabb és legkényesebb egyházkerületi határozatokat, az Egyetemes Konventre, a Zsinatra való felterjesztéseket, javaslatokat, magas egyházi méltóságokra megválasztott férfiak méltó üdvözlését, nagy halottak ünnepélyes elparentálását kivétel nélkül ő végezte. Ezeket nem is engedte volna át más jegyzőnek. Bizony így gyakran megtörtént, hogy a közgyűlés első napján ilyen jelentős ügyekben hozott határozatok helyes és méltó megszövegezése egész estéjét, olykor fél éjszakáját is igénybe vette. De ő el nem engedte volna, hogy a másnap reggeli ülésen ezeket felolvassa. Az egyházkerület tagjai sokszor bámulva hallgatták és kérdezték, mikor ért rá mindezeket írásba, és pedig párját ritkító ékesformába foglalni.

Az Egyházkerület, már csak Radácsy ily irányú nagy szolgálatainak elismeréséül is, felküldte őt az Egyetemes Konventre és a Zsinatra is rendes képviselőjéül. Ezekkel a kitüntetésekkel azonban megint csak új munka hárult reá. A... Konvent is, a zsinat is jegyzőül választotta meg, sőt a Konvent igen sok fontos bizottságának előadójává vagy elnökévé is. Radácsy ugyanolyan lelkiismeretességgel és fáradhatatlan buzgósággal végezte ezeket a rendkívüli megbízatásokat is, mint az egyházkerületben.

[A tisztségek vállalásával kapcsolatos vívódások, a kemény támadások és viták bemutatása következik. Szó van arról is, hogy meghívták Kassára.]

...Én mint veje közvetlen tanúja voltam az ő megostromoltatásának és lelki tusakodásának. Magam is már mint jogtanár és az Egyházkerület ... tisztségviselője, szívvel-lélekkel szorgalmaztam, hogy vállalja el a Mindenható kegyelméből harmadszor is elébe kínált nagy megtiszteltetést. Feljegyezhetem, hogy legbensőbb rugója az ő vonakodásának az volt, hogy hangja meggyengülése miatt a nyilvános szónoklatoktól, különösen a predikálástól – ami elől mint püspök nem térhetett volna ki – visszariadt. Talán a gazdasági választmányi elnöksége alatti meghurcoltatás is tövist hagyott szívében, amit a csendes tanári munkába kívánt eltemetni lelkében.....

11. A közélet embere. A főiskola mindenese. Tanár, egyházkerületi, konventi, zsinati működése mellett Radácsy több más téren is rengeteget dolgozott, munkálkodott a magyar közélet elővitelén. Közéleten itt nem a politikai működést értem. Politizálni, a napi és a pártpolitikához sohasem volt kedve. Erre nem telt az idejéből. Megvolt a maga határozott álláspontja, szilárd meggyőződése az országos kérdésekről, a haza, a nemzet életbevágó sorskérdéseiről. Törhetetlen híve volt az önálló, független magyar állam eszményének, Kossuth Lajos ideáljainak. De pártpolitikai vitákba, harcokba nem engedte magát beleszábitani. Hagyta ezt az arra hivatottaknak.

Csupán Zemplén Vármegye törvényhatósági bizottságának tagságát fogadta el, mellyel élete vége felé a vármegye vezető emberei megtisztelték. A megyegyűlésekre néha be is ment Sátoraljaújhelyre, de inkább csak passzív szemlélőként, illetőleg ha elvi kérdésekben, különösen ha a pataki főiskolát vagy az országos közoktatás ügyeit érintő kérdésekben szükség volt az ő támogatására.

A sárospataki községi iskolaszék, majd a községi képviselőtestület tagságát is csupán Sárospatak város közoktatásának, kulturális állapotának fellendítése érdekében vállalta el. Ezt a legszerényebb közéleti állást tényleg fel is használta arra, hogy a pataki elemi iskolák egynémelyikénél fennforgott hiányokat és hibákat lehetőleg orvosolja. Mint főiskolai tanár nem restellte, hogy a közoktatás legalsó fokozatával is közelről foglalkozzék, és az eléggé elhanyagolt pataki községi élet színvonalát feljebb emelje. Ebben a nemes törekvésében nem riadt vissza olykor élesebb felszólalásoktól és a tisztogatási reformok erőteljes sürgetésétől sem.

Teljes lélekkel foglalkozott az egész országot és különösen a protestáns egyházat, a sárospataki főiskolát érintő magasabb egyházi és közművelődési problémákkal. A Sárospataki Lapokban teméntelen cikket írt az országos közoktatási és kulturális kérdésekről. Itt már elemében volt. A kultuszminisztérium rendeleteit, intézkedéseit, a tanügyi intézmények, egyetemek, theologiai és jogakadémiák, a középiskolák és a népoktatás állapotát állandóan a legnagyobb figyelemmel kísérte, és itt sem húzódozott a legélesebb bírálatoktól. Sok kitűnő javaslattal, indítvánnyal állt elő, melyek közül igen sok élénk visszhangot keltett és diadalra jutott.

A felekezeti kérdéseket, a vallásfelekezetek valódi egyenjogúságát, az 1848:XX.t.c. megvalósítását állandóan napirenden tartotta....Ám .... a pápa világi hatalma, ... felsőoktatási intézeteink, középiskoláink reformja és sok hasonló országos jelentőségű kérdésekről írt eleven cikkeiben nagy harcokat vívott egyházi lapjainkban. Ezekben az elvi harcokban is mindig nemes ellenfél volt, sohasem ragadtatta magát túlzásokba vagy illoyalis támadásokba....

[Római katolikus személyiségekre történő hivatkozásokat olvashatunk, amelyek majd különösen egyháztörténészek számára lehetnek érdekesek.]

...Természetes azonban, hogy legnagyobb érdeklődéssel a hazai protestáns egyházak közéletét kísérte. Ily tárgyú nagyszámú cikkei és felszólalásai igazolják, hogy Radácsy felül tudott emelkedni a lokálpatriotizmuson és az összes prot. egyházak ügyeit mindig számon tartotta. Nyíltan rámutatott mindeniknek hibájára vagy egyoldalúságára. Így bátran ostorozta a Tiszán túli reformátusok, a debreceniek vaskalaposságát, akik az unitáriusokat nem akarták protestánsoknak elismerni.

Egyik legnagyobb érdeme és vívmánya ebbeli törekvéseinek s hírlapi és szóbeli felszólalásainak a *Protestans Irodalmi Társaság* megalakításának kiharcolása. Részt vett ennek a nagyjelentőségű társaságnak későbbi munkájában is. Tagja volt a Társaság választmányának és taggyűjtő bizottságának.

Másik s egyenesen az ő elévülhetetlen érdeme a *Parochiális Könyvtárak* megalapításának kisürgetése. Ennek a kitűnő gondolatnak, mellyel református lelkeszeink kulturális színvonalát kívánta emelni és minél magasabbra segíteni, tényleg ő volt a megteremtője. Az Egyetemes Konvent ennek elismeréséül választotta meg őt a parochiális könyvtár-bizottság előadójává. Radácsy nagy lelkesedéssel vállalta azt is, hogy a Par. Könyvtár kiadványainak sorozatába megírja az Ószövetségi Kánon történetét. Hozzá is fogott ennek kidolgozásához, sajnos ebben is megakasztotta a pataki főiskola ügyeiben rábízott sok-sok sürgősebb teendője.

Évtizedeken át sürgette az *Énekeskönyv* revisióját is. Sok nagyobb tanulmányt és bírálatot írt e régóta vajúdo ügyben. Igazi specialista lett. Utolsó éveiben is állandóan foglalkozott ezzel a reformkérdéssel. Az Egyet. Konventénekügyi bizottságának is jegyzője volt.

Nagy lelkesedéssel várta a *reformatio négyszázéves jubileumát*. Erről is a pompás cikkek egész sorát írta.... Szébb és méltóbb dicsőhymnuszt aligha írt valaki, mint ő egy rövidke tanulmányában: „A négyszázéves reformatioról” című, classicus szép tanulmányból idéznem kell legalább ennyit: *„A világ új pünkösztje, a Szentléleknek új kitöltetése a reformatio. Dicsőség Istennek, aki megajándékozta vele a világot! Négyszáz esztendő! A reformatio, bár különböző árnyalatokban, de lényegében ugyanaz maradt: Világtörténeti nagy tiltakozás a lelkek rabigába törése ellen s az marad, annak kell maradni a az idők végeig. A vallást nem szabad a zsarnokság köpenyévé, hóhérok palástjává szennyezni; az a földi viszontagságok között küzdő ember felségjoga, az ő Istenéhez való bizodalmas közeledéséhez, alázatos zörgetése a megtévedt halandónak a kegyelem ajtaján. A reformatio sohasem akart világi hatalmi tényező lenni, uralkodni, parancsolni, hanem csak – boldogítani. Isten országa építésén fáradozott és nem világhatalmat, nem mindenhatósági álmokat kergetett.”*

Radácsy egész közéleti működésének ez a hit, ez a rendíthetetlen meggyőződés a kulcsa. Küzdeni a reactio, az egyházi és a világi zsarnokság ellen. A felvilágosodást, a hit és a gondolat szabadságát terjeszteni. Ez a gondolat volt minden törekvésének, teméntelen cikkének és felszólalásának rugója.

Külsőleg legnagyobb dicsősége és tanúsága a hazai kultúra, közelebből a református közélet terén kifejtett félszázados munkásságának a Károli Gáspár bibliafordításának háromszázados jubileuma alkalmából rendezett emlékünnepe, és az ez alkalomból Göncön felállított Károli-szobor. Ennek a gyönyörűen sikerült emlékünnepevénynek és a szintén kitűnően megalkotott Károli Gáspár-szobornak az eszméje Radácsytól eredt. Ő vetette fel, Füzy Jánosnak, akkori gönczi lelkésznek hozzá intézett Nyílt levelére adott Válaszában / a *Sárospataki Lapok* 1888. évi 53. számában/, hogy a hazai reformátusságnak, de az egész magyar protestantismusnak becsületbeli kötelessége megünnepelni és maradandó emlékekkel megörökíteni a Károli-biblia megjelenésének háromszázados évfordulóját.

Ő indítványozta a *Sárospataki Lapok* 1888 évi 53 számában, hogy 1. ragadjuk meg ezt a kínálkozó alkalmat a hála köteles adójának lerovására a vizsolyi biblia fordítója iránt, – 2. teremtsünk egy-egy hatalmas segélyalapot a protestans irodalmi művek kiadására és a tiszta prot. eszmék és érdekek terjesztésére és ápolására, – 3. ébresszük és erősítsük a protestans felekezetekben az összetartozandóság gondolatát, a közös feladatokra való emlékeztetés által.

Csak a hatalmas Károli segélyalap létrehozása nem sikerült. Az adakozás megindult ugyan. s valamelyes összeg egybe is gyűlt / pedig Radácsy csak *egy fillért* kért minden magyar protestáns személytől/, de az a kitűzött nagy cél megvalósítására elégtelen volt. De mégis nagy eredménye lett a Károli ünnepévénynek ez irányban is az, hogy elősegítette a Protestans Irodalmi Társaság megalakulását és a *Domestica* létrejvetelét.

Közéleti működésének sarkpontja azonban mindenek felett a pataki főiskola ügyeinek gondozása és előrevitele volt. Az állott legközelebb szívéhez. Már kisdíák korában az volt ábrándja, hogy a pataki főiskolát szolgálhassa. Mint tanár pedig céltudatosan, igazi hivatástudattal törekedett erre. Ezért vállalt el mindenféle megbízatást, magasabb helyekre való kiküldetéseket, egyházkerületi, konventi, zsinati tagságot, hogy a magyar ref. egyház egyik szemefényének érdekeit védelmezhesse és előmozdíthassa. Tette ezt egyfelől hálából, amiért a főiskola őt diákkorától késő vénségéig annyi kitüntetésben részesítette, mind magasabb és díszesebb állásokra alkalmazta. Másfelől abból a szilárd meggyőződéséből, hogy a pataki főiskola 400 év óta egyik legerősebb bástyája és pillére a törhetetlen, bátor hazafiasságnak, ezzel a magyar nemzet fennmaradásának.

Ettől az ételvtől áthatva szentelte ő minden idejét a főiskolának. Nem volt oly kicsinyesnek, alsóbbrendűnek tetsző munka, amire figyelme ki nem terjedt s amit tőle telhetőleg előrevinni ne törekedett volna. Ő, aki a főiskola függetlensége, autonómiája érdekében az államsegély igénybevétele kérdésében a legélesebb irodalmi harcokat vívta, nem átalotta utána nézni a főiskolai pedellusok mindennapi apró-cseprő munkáinak, hogy azokat pontosan és helyesen végzik-e. A főiskola épületeinek jó karban tartása, nagyszünet alatt a szükséges javításoknak, takarításoknak kellő időre való elvégzése, az iskolakert tisztántartása, padokkal ellátása, a főiskola birtokainak meglátogatása, a szőlők gondozása, és a szüretelések, a borok eladása, a tanári lakások javítása, a küldöttségi szállás tisztán, csinosan tartása és ezer más részletmunkát is a legnagyobb lelkiismeretességgel teljesítette.

Rajta is maradt az önmaga által finom humorral magának adományozott címe: a főiskola mindenese. A mindenes alatt értendő volt azonban, hogy nemcsak ezekben az aprólékos, kicsi dolgokban, de a legnagyobb kérdésekben is ő volt az irányító, a vezető, a javaslattevő s azok kivitele érdekében szóval, írásban ... is harcoló személy. Radácsy valóban providenciális embere volt a főiskolának, jobb keze a gondnokoknak és főgondnokoknak, akik elvégre mégis ritkábban jelentek meg személyesen a főiskolában, míg Radácsy minden áldott nap, kora reggeltől estig ott volt, ahol szükség volt a cselekvésre, a beavatkozásra. Nagy elégtétele volt azonban, hogy a főgondnokok és gondnokok mindig szívesen fogadták az ő javaslatait, tanácsait vagy kéréseit, és hálás szívvel köszönték meg az ő jó szolgálatait.

[Dókus Ernő főgondnok „hódolatteljes megemlékezését” idézi.]

12. A theolgiai író. Nem vagyok theologus, ...de nyugodt lélekkel jegyzem fel, amit illetékes szakemberektől olvastam: a theol. szakirodalomban is nagy nevet szerzett magának... A „*Bibliai tanulmányok*” c. műve tulajdonképpen első részlete egy általa tervezett nagyobb munkának, mely a bibliai könyvek magyarázatának kézikönyve lett volna. A theol. tudományok szempontjából kétségtelenül nagy kár, hogy legalább ezt a munkát, melyet oly gyönyörűen, valódi költői ihlettel kezdett el, nem ért rá folytatni és befejezni. A megjelent első rész a Joel, Hoseas, Habakuk és Ezékiel próféciait magyarázza, és két bibliai képet rajzol: Sámsonról és Abiságról-Adónijjáról.

A Bibliáról magáról, amelynek magyarázata volt az ő tanszékének hivatalos tárgya, sok más kisebb dolgozatában és felolvasásában remek fejtegetések olvasható az ő mesteri tollából. Legszebb ilyen kisebb tanulmánya a kassai gyülekezet előtt 1910 március 12-én tartott felolvasása, mellyel teljesen elbűvölte a kassai előkelő gyülekezet tagjait:

„Nincs a világirodalomban hozzá hasonló. Nincsen egyetlen más könyv, mely annyira érvényesült volna az emberiség történetében, mint ez. Világhatalmak dőltek meg körülte s ez állt, mint a háborgó tenger közepéből kimagasló szikla és nem bírt megártani néki sem ember, sem idő, nem századok, nem ezredek. Dynasztiák jöttek-mentek, mint futó habok, az emberi ész sok büszke alkotása egymás után omlott össze, mint homokba épített várak; ezt a könyvet, ennek igazságait, eszményeit, hitét, reménységét, szeretetét nem tudta legyőzni semmi földi hatalom... A Biblia az egyetlen keresztyénség szent könyve ugyan, de különösen a protestans keresztyénségé, a mienk! Nem kérkedéssel, nem csúfolkodva szólok, az igazat mondom. Némelyeknek csak az igehirdetés szövegtára, az egyéni bizonyítékok fegyveres háza, nekünk egész valláserkölcsi életünk fundamentuma, törvénykönyvünk; igazságra vezérlő kalauzunk; Bethesda tava, mely meggyógyítja betegségeinket, Jákób lajtorjája, mely összeköti számunkra az egyet a földdel, hogy az odafenn valókat keressük s a föld göröngyei között a mennyieiekről meg ne feledkezzünk.

Negyven év óta forгатom ezt a könyvet, növekvő öntudattal és gyarapodó szakértelemmel /:még 18 évig forgatta ezután is:/ Hányszor olvastam el egészen, hányszor egyes részleteiben, nem tudom. De azt tudom, hogy menél többször olvastam, annál bizonyosabbá lett előttem, hogy benne van az egész ember, az egész emberélet, a maga bűneivel, erényeivel, tanulságaival, – most lesújtó, majd felemelő igazságaival s benne van az emberi küzdelmek izapos hullámozása felett – mint egykor a teremtés kezdetén – az Istenség mindent kiegyenlítő lelke, mely viszi-vonja ellenállhatatlanul, láthatatlanul az emberiséget, – a viaskodó, tusakodó, sokszor az istenséggel is makacson harcoló emberiséget a maga rendeltetése felé mint örök igazság, mint örök kegyelem és mint örök szeretet.

A Bibliának tartalma van és története van. Dúsgazdag mindkettő. A magyar Biblia is az, mert a magyar Biblia a mi nemzeti megváltásunknak eszköze is. Ez a könyv volt az a cél a vallásszabadság hőseinek fegyverén, – ez volt a dacos, mindent elbíró erő a gályarabok szenvedéseiben. Ez volt a tűz a magyar templomok magyar papjainak predicatioiban; ez árasztotta a prófétai és apostoli lelket világi és papi nagyjaink szívébe a megpróbáltatások korszakaiban, a kísértések, a vásárlások óráiban. Ez volt az a szírt, amelyen a magyar nemzet sírásóinak fondorlatos gonoszsága megszégyenült.”(Radácsi, 1928. 196-200. old.)

Ez az ... idézet .... igazolja azt a nézetemet, hogy sokszor egy néhány oldalas füzetben több igazság, több báj és több tanulság van, mint egy-egy vaskos kötetben. Radácsynak ez a mindössze hat oldalra terjedő kis tanulmánya nagyobb lelki kincseket tartalmaz, mint némely, több száz oldalból álló kézikönyv. Viszont az is igaz, hogy aki tömören, ily elragadó nyelvezettel csepegteti hall-

gatói vagy olvasói szívébe a maga lelkét, az milyen hatalmas, hosszú időkre élvezetes és hasznos nagy könyvet írt volna, ha nem kellett volna idejét és erejét a hétköznapi apró dolgaira is pazarolnia.

Radácsy theologiai munkásságához kell számítanunk – mint említettem – az ő Biblia-fordításait is. Szász Károly a Károli Gáspár-féle fordítás átjavítására kiküldött bizottságba őt is behívta. Különösen az ótestamentumi könyvek fordításánál volt nagy szükség őreá mint ebben szaktekintélyre. Ő fordította le, illetőleg dolgozta át a megbízatás alapján – ha jól tudom – Mózes öt könyvét, a zsoltárok nagyobb részét, az Énekek énekét, Esdrást, Jeremiást, Dánielt és a 12 kis prófétát. Az Újtestamentumból pedig János evangéliumát, János leveleit és a Thessaloniki leveleket.

A bibliafordítás kérdésében rendkívül értékes dolgozata Radácsynak „Az új Biblia hűre” című nagyobb tanulmánya a Sárospataki Lapok 1885. évi 47-48-as számaiban. Duka Tivadar, a Angliában élő nagynevű honfitársunk (1825-1908) mint az angol Bibliaterjesztő Társaság igazgatósági tagja, 1885-ben Szász Károlyt azzal a nagy örömet keltő ajánlattal lepte meg, hogy dolgozzuk át a Károli-féle fordítást, az angol társaság ki fogja azt adni. Erre a jó hírre írta Radácsy az említett dolgozatot. Előzetes kérdésül az vetette fel, hogy van-e igazán szükségünk új Bibliára, és hogy eleget dolgoztunk-e már előre, hogy így nagy munkához már most hozzáfoghassunk?

Nagy alapossággal mutatja be itt az eddigi magyar bibliafordítási kísérleteket, s figyelmeztet arra, hogy az új fordítás olyan legyen, hogy minden jogos igényt kielégítsen... Azt pedig bátran kimondja, hogy bizony még nem dolgoztunk eleget erre a célra. A hazai protestáns tudósok azért tegyék becsületbeli kötelességükké, hogy az új Biblia valóban abszolút értékű legyen.

Theologiai munkái közé számíthatjuk még két kis remek felolvasását a Pataki Nőegyletben: „Női arcképek.” 1900, és „A múltak bizonyosságai.” 1920, melyek füzetek alakjában jelentek meg. Elragadó, bájos munka mindkettő. Az első a keresztyénség őskorából rajzolja meg Jezabel, a Bethaniai Mária és Márta s a vértanú Perpetuel képét. A másik a magyar református egyház hősnőiről: Székely Máriáról, Perányi Péter feleségéről, Ország Máriaéről és a legnagyobbbról: Lorántffy Zsuzsannáról nyújt szívbemarkoló megemlékezést.

Végül idetartozik még két kis műve a népiskolai növendékek számára: ó- és újszövetségi Szentttörténetek és A keresztyén egyház történetei. Mindkettőben nagyszerűen le tudott szállni a gyermekek lelkéhez. Nagy szolgálatot tett ezekkel a ref. népoktatásügynek. Mind a két kis munka sok /húsznál is több/ kiadást ért meg.

Radácsy György tehát ezekkel a nem nagyszámú, de kivétel nélkül nagybecsű theologiai dolgozataival méltó helyet vívott ki magának a ref. theol. irodalomban, s ha egyebet nem írt volna is, már ezekkel elévülhetetlen érdemet szerzett a magyar theologiai tudományok elővitelében.

Bibliafordítási művészetének valódi remeke az „Énekek Éneke” költői ihletésű átültetése magyar nyelvre. Hüen adja vissza az ótestamentumi zamatot, s egyben ott lüktet benne a magyar lyra is. Nem tudtam megállni, hogy erről a legsikerültebb műfordításából néhány versszakot ide ne iktassak, bizonyítékaul annak, hogy milyen mestere volt Radácsy a magyar költői nyelvnek is.

Tavasszal

/Énekek Éneke, II. 8-14., VII. 13-14., VI. 11-12./

Rózsám szava, hah mint közeleg,
 Hegyen s bércezen átugorva, szökellve,
 A zerge csak olyan, mint a galambom,
 S még őz suta borja se könnyebb.
 Itt, itt van a házfal alatt,
 Az ablakon át mint néz be epedve!
 S a rostokon át mutogatja magát.
 Majd így szól a szentem, esengeve imigy:
 Nosza kelj fel édes! Jöszte ki szépem!
 Tél tova tűnt s a zápor elmúlt.
 Fesleni indul a réti virág is;
 A dalszak, ládt! beköszöne reánk.
 Berkünkben a gerle – no halld – hogy eped,
 Zergéje fügénknek is érni siet.
 Virít a borág és illata száll,
 Kelj nosza édes! Jöszte ki szépem!
 Te Gerle, ki bujdos a szirtek ölén,
 S rejtőzik a szirt hasadékbán,
 Hadd lássam az arcod s hadd halljam a szád!
 Szód elbűvöl engem s arcod megigéz.

Menjünk ki szentem a zöldbe,
 Üssünk mi tanyát a szabadban!
 Kelve korán, a kertbe siessünk,
 Meglesni a szőlőt, mely rügybe dagad.
 S mely ébred, a bimbót, ha lesz-e gyümölcs?
 S gránátot, amint virágba szökell.
 Ott árasztom elédbbe szerelmem,
 Ahol illata száll-leng a virágnak.
 S ajtónk körül a sok drága gyümölcs,
 Mind-mind neked ápolva, szentem!

Kimentem a kertbe
 Patak gyöngyét látni,
 Szőlő bimbót nézni
 S gránát kinyílását...
 Nem tudom, mi történt,
 Úgy repült a lelkem,
 Mint egy úri hintó...

Valóban nem csoda, ha Radácsy tanítványai, akikben költői lélek szunnyadt, megígézve a mester remek kezdeményezésétől, egymás után igyekeztek megénekelni a Biblia női alakjait. Gyönyörű biblikus hangú költeményeket írtak már diákkorukban némely későbbi jó nevű magyar költők: S. Szabó József,

akinek Jezábel c. költeménye elragadóan hangulatos alkotás, amint a Saul c. epikus költeménye is, továbbá Bodnár István, a későbbi kitűnő elbeszélő (Mesemondás c. kétkötetes munkája, Herczeg Ferenc elismerő, szinte magasztaló bevezetésével, nagy irodalmi érték ma is).... Szikszay András, Szuhay Benedek, Hegyaljai Kiss Géza és még sokan.

[Ismét hangsúlyozom, hogy az ilyen jellegű kitekintések, felsorolások a Finkey-tanulmány különös értékei, érdekes források.]

13. A magyar prózáírás mestere. Az "Emlékjelek, bizonyságok". Szorosan vett theologiai dolgozatain felül Radácsy György temérdek más természetű kisebb-nagyobb tanulmányt, tanügyi, közművelődési cikket, nekrológot, megemlékezést írt, melyeket zamatos, tőről metszett eredeti magyar stylus és sajátos egyéni varázs jellemez. Hol biblikus áhítattal, olykor próféta dorgáló hangon, hol édes fülbemászó költői zengzetességgel veti papírra mondani-valóit. Aikben jó magyar érzés lakik, az csak elragadtatással és csodálattal olvashatja írásait. Sajnos Radácsynak ezek a dolgozatai nem lettek a nemzet közkincsévé. Túlnyomóan egyházi lapjainkban, elsősorban az őáltala 15 éven át szerkesztett *Sárospataki Lapokban*, majd az ennek folytatását képező *Spat. Református Lapokban* jelentek meg, melyekről a Patakon és egyházkerületünkön kívül állók nem igen szereztek és vettek tudomást. Kiadót sem talált volna arra, hogy ezekből a dolgozataiból legalább a maradandóbb értékűeket összegyűjtve, könyv alakban közrebocsáthatta volna. Anyagi ereje pedig nem engedte, hogy ilyen több kötetre menő gyűjteményes munkát saját költségén kiadhasson. 1906-ban ugyan mégis – erejét megfeszítve – belevágott ily mérész vállalkozásba s „*Emlékjelek, bizonyságok*” címmel, néhány hűségese volt tanítványa által gyűjtött, igen szerény számú előfizető segítségével, nagyobb részben azonban saját költségén, kiadott egy terjedelmes kötetet, majd 1910-ben a második kötetet is. Sőt halál előtt pár nappal – vejének, Harsányi István pataki theol. akad. tanárnak és a főiskola főkönyvtárnokának buzgólkodására – megjelent a harmadik kisebb terjedelmű kötet is, mintegy Radácsy hatyúdalaként.

[E kötetek adatai KG bevezető írásában és itt, a hivatkozásoknál is megtalálhatóak. Elérhetőek az SRK Nagykönyvtárában. Digitalizálásuk szervezése elkezdődött, a már említett, www.tit.hu honlapon lesznek elérhetőek. Szervezem továbbá a Finkey által nagyra értékelt cikkek bibliográfiai feldolgozását is.]

...Különösen nagy jelentőségű ez a háromkötetes mű azért is, mert ez a leghitelesebb kútfő a XIX. század s a XX-századnak első két évtizedében élt protestáns s különösen református nagyjaink, egyházi és világi vezérebereink életére vonatkozólag. Egy valódi, szinte monográfiákat nyújtó legújabb Magyar Athenas. Rendkívül becses legelső sorban a sárospataki főiskola belső életének hiteles képére vonatkozólag. Alaposabban, színesebben, vonzóbban senki sem írta meg a pataki főiskola diákságának, tanárainak, előjáróinak életét, egyéni-ségük értékét, tanügyi és iskolatörténeti jelentőségét.

A protestans egyházi folyóiratok nagy hozsánnával fogadták Radácsy művét... Kiemelték gazdag tartalmát és páratlan szépségű nyelvezetét. S. Szabó József, debreceni tankerületi főigazgató, a volt hűséges tanítvány elragadtatásával, de teljesen objektív igazsággal írta a Debreceni Protestans Lapokban: *„Radácsy irodalmi megnyilatkozásaiban a legnagyobb magyar stílművészek egyike. Valami felsőbbbségi revelatioval írt. A magyar nyelv szépsége és kelleme ereje és gazdasága, a stylus elragadó bája csodálatosan nyilvánul írásaiban. Gyönyörködtet bennünket és egyben sokat tanulunk is belőle mi is, az ő suggestív hatása alatt álló ifjabb nemzedék. Nekrológjai és tanulmányjai irodalmunknak valóságos gyöngyei. Csodálatos formaérzék, jellemző erő és elbűvöl előadás nyilvánul bennök.”*

Nekrológjai szinte megdöbbennek azt, aki ismerte az elhunytat. Oly igazi átéléssel, oly élethűen, oly megfellebbezhetetlen igazsággal rajzolta meg a nagy püspökök, főgondnokok, világhírű szellemóriások, egyszerű tanárok, lelkészek vagy más közéleti személyiségek életét, hogy magunk előtt látjuk az illetőket. Szívbe markoló, megható bevezetéssel ecseteli egy-egy vezéremberünk elhunytá feletti fájdalomunkat, az országos gyászt, melynél meghatóbbat és kegyeletesebbet elképzelni sem lehet.

Összesen 61 nagy emberünkről nyújt nekrológot vagy üdvözlő megemlékezést a három kötet. Egyházkerületünk öt kitűnősége, valamint az egész protestáns világ legnagyobbjai – Kálvin, Gusztáv Adolf, Bocskay, Comenius, Tisza István – vonulnak el lelki szemeink előtt az ő elragadó bemutatásában és jellemzésében.

Jól tudom, hogy az idő feledésbe meríti a legjelesebb munkát is. Így egészen kétségtelen, hogy Radácsynak az általam oly nagyra értékelt három kötetét is. Ezeket néhány kortársán és hű tanítványán kívül alig keresi már ma elő valaki könyvespolcainak hátulsó soraiból....Erre való tekintettel nem látom feleslegesnek, ha felsorolom a három kötetben található nekrológokban, megemlékezésekben, üdvözlésekben jellemzett nagy embereink nevét, hogy akit valamelyikük mégis érdekel, elolvashassa Radácsy róla írott sorait.

Az I. kötetben:

Török Pál,
Nagy Péter,
Gróf Lányay Menyhért
Hegedűs László,
Ifj. br Vay Miklós,
Terhes Barnabás,
Ivánka Sámuel,

Czelder Márton,
Rik Gusztáv,
Emódy Dániel,
Kun Pál,
Vajányi Lajos,
Ballagi Mór,
Kun Bertalan,

Béky Sámuel
Comenius Amos János
Molnár Lajos
Lükő Géza
br. Vay Miklós
Gusztáv Adolf
Felméri Lajos

Lukács Ödön
Újlaky István
Nemes Ferenc
Mudrány András

Heiszler József
Warga Lajos
Mitrovics Gyula
Árva József

A II. kötetben:

Szász Károly
Bocskay István
Szentpétery Sámuel
Dr. Zsindely István
Ballagi Géza
Hegedűs Sándor
Kun Bertalan
Fejes István

Duka Tivadar
Kennessey Béla
id. Kiss Áron
Kiss Albert
Hegymegi Kiss Áron
Vitányi Bertalan
Szinyei Endre
Nagy Ignác

A III. kötetben:

Kálvin János
Dókus Ernő
Br. Vay Béla
Kun Bertalan
Fejes István
Erőss Lajos
Br. Bánffy Dezső
Lévay József
Hegymegi Kiss Kálmán
Debreceni Bertalan
Búza János
Szivos Mihály

Kérészy István
Antal Gábor
Bartha Béla
Gecsey Péter
Zombory Gedő
Pósa Lajos
Soltész Ferenc
Baksay Sándor
Mocsáry Lajos
Tompa Mihály
gr. Tisza István

A „Bizonyságok” címszó alatt az első kötetben 10, a másodikban 28, a harmadikban 6, összesen tehát 44 tanulmány olvasható. Valamennyi egy-egy tartalmas fejtegetés, esszé valamely közoktatásügyi, főiskolai vagy általános közéleti kérdésről.

[Néhány fejezet részletes ismertetése, idézése következik.]

...Valóban igazuk van sokaknak, akik azt állítják, hogy Radácsynak ezek a meghatározó nekrológjai a legszebb írásai. Ezekben kiönthette az ő borongós lelkét, Istenben bízó és az ő rendelkezéseinek megnyugvó hitét, s ezekben megmutatkozhatott emberismerete és lélekelemző, jellemfestő művészi ereje. Sokan mondogatták – nála fiatalabbak –, bár túlélne őket Radácsy, hogy ő írhatta meg a nekrológjukat. Ez az ötven-hatvan nekrológ, amely a három kötetben olvasható, örökbecsűvé teszi Radácsy nevét a magyar prózaírás történetében.

14. A hírlapíró és a felelős szerkesztő. Hogy Radácsy György nem emelkedett a theologiai írók legnagyobbjai közé, annak oka, mint fentebb említettem, a főiskola és az egyházkerület másnemű ügyeivel való elfoglaltsága, az újabb és újabb tiszteleti állásokra való elhívatása volt. A legtöbb idejét a hírlapírói, majd a *Sárospatoki Lapok* szerkesztői munkája kötötte le. Már fiatal tanár korában elkezdett cikkeket írni a különböző egyházi folyóiratokba. A múlt

század hetvenes-nyolcvanas éveiben, az első nagyjelentőségű ref. zsinat, az új közoktatásügyi törvények és rendeletek s ezekkel kapcsolatban annyi sok fontos egyházi és tanügyi kérdés került szőnyegre, és várt megoldásra, hogy a fiatalos tetterőtől és alkotási vágytól, az üdvös reformoktól égő Radácsy nem tudta megállni, hogy ezekhez hozzá ne szóljon, s a maga gondolatait, eszméit, javallatait ki ne fejtsse, s a megindult vitákban részt ne vegyen. Előbb – miután a főiskolának és egyházkerületünknek saját folyóirata vagy hetilapja éppen akkor még nem volt – csak a budapesti és a debreceni protestáns Közlönyökben léphetett fel. De aztán nagy lassan megszületett a mi saját sajtóorgánunk is, amit még jobban ösztönözte a cikkezésre, a hírlapírásra.

Duplex libelli dos est: minden dolognak két oldala van, mondja a latin szállóige. Amennyire sajnálhatjuk, hogy Radácsy nem írt nagyobb tudományos kézikönyveket és monográfiákat s az elkezdetteket sem tudta befejezni, annyira örvendhetünk más oldalról annak, hogy az 1882-től megindult *Sárospataki Lapoknak* előbb társszerkesztője, majd 1887-től 1896-ig, teljes tíz esztendőn át, felelős szerkesztője lett. Ebben a minőségében a nagy értékű cikkek, kisebb-nagyobb tanulmányok hosszú sorát ontotta tollából. Ezekkel a nagyszerű dolgozataival 15 éven keresztül igazi szellemi vezére, harcosa lett egyházkerületünknek, főiskolánknak és az egész hazai protestantizmusnak. Ez volt, a Mindenható eleve elrendelése szerint, az ő legigazibb munkatere, élethivatása, melynek páratlan sikerű betöltésével felbecsülhetetlen szolgálatot tett nemcsak a tisztáninenni egyházkerületnek és a főiskolának, de az egész magyar reformátusságnak és a hazai protestáns közéletnek.

Ha az *„Emlékjelek, bizonyságok”* három kötetével a magyar prózairás nagymesterei közé emelkedett, úgy hosszú és nagyszerű hírlapírói és szerkesztői működésével egyházi folyóirataink egyik legnagyobb tekintélyévé és elismert vezéregyéniségévé nőtte ki magát.

A *Sárospataki Lapoknak* fénykora volt az a tizenöt esztendő, melyben öt évig Mitrovics Gyula mellett mint társszerkesztő, azután pedig tíz évig mint felelős szerkesztő ő vezette ezt a népszerűvé lett hetilapunkat. De amikor ennek a szerkesztésétől megvált, s azután kilenc év múlva ez a szívéhez forrott hetilap új néven feltámadott, örömmel vállalta el ennek: a *Sárospataki Református Lapoknak* a főszerkesztőségét. Így ismét vezére lett egyházkerületünk és főiskolánknak most már kifejezetten hivatalos sajtóorgánumának.

A *Sárospataki Lapok* megszületését és 15 évi történetét részletesen és leghitelesebben maga Radácsy írta meg, az ő felelős szerkesztői minőségében megjelent, 1896 évi utolsó számában.

[Itt ugyancsak érdekes és értékes sárospataki, egyházkerületi sajtótörténeti áttekintés következik. Majd bemutatja a Radácsy szerkesztői leköszönésekor, a tisztelői által készített, „gyönyörű kiállítású” „Albumot”. Ennek fellelése, feldolgozása, a korszak iránt érdeklődők segítése céljából hozzáférhetővé tétele ugyancsak feladatunk.]

.... A versek közül a legsikerültebbet s az összes költői hajlamú barátainak érzéseit híven tolmácsoló szép költeményt közlöm itt, melyet Szikszay András, berceli lelkész írt:

A távozóhoz

„Emberi szent jogokért harcoltál híven előttünk,
 Hős, nagy lelkű vezér, Krisztusi minta valál.
 Zászlóidról a szabadság s Jézus szent neve fénylett,
 Gyámolítád az igazt, ostromozád a gonoszt.
 Bajnoki küzdésben farsztád férfi erődöt,
 Bajnoki küzdelemért bajnoki díj a tied.
 Harcban nem láttunk soha félni és soha gyáván,
 Sok diadalra vivén hön szerető sereged.
 Visszafelé soha nem, mindig csak előre mutattál,
 Fel nem tarthattak: rágalom és butaság.
 Tudjuk, hogy csak a zászlót adtad ifjúi kezekbe
 Edzett szablyádat élve le nem teheted.
 Ebben a hitben óhajtjuk mind mi, hű katonáid:
 Légy mi valál amíg élsz: bátor erős vezetőnk.”

15. Radácsy György emberi jellemvonásai. ...Elindult gyermekként biztos léptekkel a szüleitől örökölt alapvonásokkal: a munka égő szeretetével, Istenbe vetett hittel, a családi élet iránti olthatatlan szeretettel, és haladt 82 éves koráig nyílegyenesen előre: gyermek és ifjúkori ábrándképei, majd férfiúi eszményei, ideáljai felé. Életében nincs egyetlen homályos pont, semmi vitás kérdés. Nemcsak költőre, de mindenkire, bárminő pályát rendelt számára a Gondviselés, áll a közszájon forgó axióma: *Poeta non fit sed nascitur*.

Radácsy papnak és tanárnak született. Úgy is formulázhatjuk, hogy papi jellegű tanár volt – testestül-lelkestül. Róla igen könnyen és biztosan leolvashatók mind a hivatásával járó, mind az általános emberi jellemvonásai: a munka szeretete, a szigorú erkölcsös magánélet, a benső vallásosság és egyháziasság, a puritán családias érzés, az őszinteség, a bátor szókimondás, a meggyőződéséhez való tántoríthatatlan ragaszkodás, az emberszeretet és a baráti hűség. Ennek a csokornak egyes szárait, Radácsy emberi erényeinek bizonyosságait szeretném még pár vonással közelebbről megrajzolni, úgy amint azokat több évtizedes közvetlen észleletem és tapasztalataim alapján megismertem.

A munka olthatatlan szeretete az első, valóban szüleitől örökölt alapjellemből volt Radácsy Györgynek. Már kisgyermek korában látta, hogy édesapja és édesanyja kora reggeltől késő estig jókedvvel, boldogan végzi mindennapi teendőjét, s örül a munka sikerének. E jó példát követve ő is a munka, a kötelességteljesítés fanatikusa lett. Ahová a Mindenható kirendelte, mindenik állásában szívvel-lélekkel végezte feladatait. Nem volt olyan kicsi vagy nagy feladat, amivel az Elöljáróság vagy a közbizalom megajándékozta, amit kicsinyelt vagy amitől visszariadt volna. Az egyetlen, amit nem vállalt, a püspökség volt, ezt azonban a másik, szintén tiszteletreméltó jellemvonása: az idősebbek és érdemesebbek iránti tisztelet és a saját erejének számbavétele magyarázta.

A felettes hatóságai iránti tisztelet, a rendeleteik előtti meghajlás, határozataiknak s az egyházi és világi törvényeknek pontos teljesítése szintén az ő munkaszeretetének, a kötelességteljesítés iránti belső kényszerének folyománya volt.

A vallásosságot és egyháziasságot szintén szüleitől örökölte. A templomba járás már mint gyermeknek valódi lelki szükség volt az ő számára, csakúgy, mint majd tanár korában is. De nemcsak ezzel mutatta ki vallásosságát. Ő valóban lélek szerint, legbelsőbb meggyőződésből volt református, vagyis amint még az ő fiatalabb korában hivatalos elnevezésünk volt: helvét hitű, népies nyelven ún. kálvinista ember. S elmondhatjuk, hogy igazi prototypusa volt a Kálvin szellemű református keresztyén férfinak.

Megszilárdította lelkében ezt a nyakas kálvinistaságát a szülői példaadáson kívül az abaújszépsii népiskolában, majd a pataki kollégiumban látott és magába szívott pataki szellem. Korán megismerkedett hithőseinkkel, a reformátorokkal, a Rákócziak, Lorántffyak életével, melyek megragadták ifjúi lelkét.

Az Isten különös kegyelme volt aztán, hogy a pataki főiskola Előljárósága először éppen a vallástanári székbe ültette, majd pedig hitelemző katedrát szervezett a főgimnáziumban, s arra éppen őt találták a legalkalmasabbnak. Végül aztán theologiai tanár lett s ebben a minőségében évtizedeken át hirdette a Kálvin-féle reformatio igazságait a hittanhallgató ifjúságnak.

Radácsynak ez a rendíthetetlen református hite azonban nem tette őt elfogulttá más hitfelekezetbeliekkel szemben. Ha tiszteletet követelt és nyert mindenfelől a maga hite, vallásos meggyőződése iránt, ő is tisztelte a más felekezetben levő embertársainak őszinte vallásos meggyőződését. A lutheránusokat és az unitáriusokat igaz szeretettel ölelte keblére. „Luther, Zwingli, Kálvin – így végzi a reformatio négyszázados jubileumára írt remek cikkét – jöjjetek együtt, szent egyességben; tanítsatok, intsetek, vezessetek tűzoszlopok gyánán, hogy el ne tévelyedjünk és hűtleneknek ne találtsunk.” De teljes tisztelettel viseltetett a buzgó katolikusok iránt is... Csak a pápai csalhatatlanság és a világuralmi törekvések ellen emelte fel bátran a szavát.

Hogy milyen törhetetlen kálvinista volt Radácsy szíve szerint, azt legszebben a Kálvin születésének 400-ados jubileumára írt gyönyörű megemlékezése mutatja. „ Ott a genfi tó partján – így kezdődik ez a valóban classicus cikke – abban az Istentől kívánatossá teremtett, szép világban, ott nyugszik a hős, – kemény csaták után. Milliók hálás emlékezése keresi jeltelen sírját, lába nyomait, a hajlékot, melyben az istenige kétélű fegyverét oly ellenállhatatlan erővel villogtatta, ahol félelmet nem ismerő szíve az emberiség ujjászületéséért gerjedezett, ahol nagy tettekre felszentelt ereje megdicsőítette magát a sok méltatlan szenvedésben s a közjóra gyümölcsöző sok diadalomban.

Az Isten nem engedte, hogy az ő prófétája rothadást lásson, nem engedte, hoga a kérelhetetlen ellenség... homályba borítsa azt a küzdelmes nagy alkotást, amely világ szerinti nagy emkléke a Kálvin nevének. Nemcsak nem engedte, hanem amit rákentek erre az alkotásra s ennek elsőrendű eszközére az irigy századok és a törpe emberek, – mindazt a gyalázatot is lemosta, úgy hogy ma a református egyház és a Kálvin János neve tisztábban és fényesebben áll az igazságkereső világ előtt, mint valaha.”

[Ezt az írását közöltük a Napút hivatkozott, „Kálvin 500” számában.]

.... „Kálvin neve nincs kötve néphez, nemzethez – eszméi nincsenek korlátozva Franciaországra, az ő szülőhazájára, – nincsenek Genfre s az egész

Helvétiaira sem, az ő szellemének közvetlen gyümölcsös kertjeire. Ő az egész művelt nagy világe, mert az egész nagy világot beragyogta lelke fényességével.”

[Hazafias érzésének és fizikai megjelenésének szemléletes leírása következik. Az érdeklődők, majdani személyiségelemzést vállalók szíves figyelmébe ajánlom, hogy a róla készült festmény megtekinthető a SRK Nagykönyvtár bejárati folyosóján. A jelentős családi fényképgyűjtemény áttekintése is folyamatosan van. Egy válogatást majd a teljes Finkey-írásához is csatolni fogok.]

...Fiatal férj korában, feleségével együtt felvett páros képükön, majd külön képein, különösen az 50-60-as éveiből való pompás arcképén, mely az „Emlékjelek, bizonyságok” III. kötetének belső címlapján is látható, igazolja ...a hódoló nyilatkozatokat. De nemcsak magyaros külső alakja és arcvonásai árulkodtak magyar lelkéről, hanem minden szóbeli és írásbeli megnyilatkozása is. Fentebb említett öt közgazgatói megnyitó beszédének mindenike a magyar hazához és nemzetünkhöz való rendíthetetlen ragaszkodást, a mélységes nemzeti értést köti a fiatalság szívére.

Az 1883. évi tanévnyitó beszédében ezt írja: „Csak azt hangsúlyozom, hogy a magyar ifjúnak a mai viszonyok között sokkal inkább, mint bármikor, nemcsak azért kell tanulnia teljes odaadással, hogy magának tisztességes jövendőt biztosítson, hanem ezért is, hogy Magyarország Magyarország maradjon... Tanuljanak azért nemes ifjak, szent kötelességértettől sugalmaztatva, tanuljanak Önök a magyar név becsületéért!” Klasszikus szépségű az 1896/97. tanévet, a millenáris jubileumi esztendő megnyitó beszéde: „Ahhoz, hogy ez a föld, amelyen annyiszor apáink vére folyt, az új ezer évben is a mienk, az Önöké, az Önök utódaié maradjon, nem elég csak a letűnt nagyok fényében sütkéreznünk... ahhoz mindenekelőtt munka, kitartó munka kell, – versenyképesség a tudomány, ipar, művészet terén. Nem a szaronyok millióinak hegyén függ, hanem ezekben rejlik ma már egy élni akaró magyar nemzet jövendőjének biztosítéka. Mi, e főiskolának vezérlésre hivatott tagjai... ígérjük Önöknek... hogy erőt és fáradságot nem kímélve, jó példával fogjuk Önöknek megmutatni, hogy miként kell okosan szeretni a hazát és miként kell célravezetően munkálkodni annak boldogságáért... Munkálkodjanak közös akarattal a magyar nemzet jövendőjéért! Az az első kérésem Önökhöz az 1896/7 iskolai esztendőben, hogy tanuljanak Önök mindenekelőtt hazaszeretetből.”

[Itt Tisza Istvánról írt nekrológjának idézése, majd a kor jeles személyiségeire történő utalások következnek. Továbbá: a bátor szókimondásából eredő konfliktusok bemutatására is sor kerül.]

...Jól kiegészíti férfiúi erényeit bámulatra méltó türelmessége. Valódi krisztusi nyugalommal vette, ha megtámadták vagy tetteit bírálták; éppúgy mint a sors csapásait, melyek magánéletében családja körében érték. Ha belülről emésztődött is, hangosan soha nem türelmetlenkedett, nem panaszkodott, nem zsörtölődött. Pedig gazdasági elnöksége idején elég alkalmá és bosszú-

sága volt – mesteremberekkel, bérlőkkel, pedellusokkal. De ő le tudta fegyverezni őket is, ha lehetett, szelíd, ha szükséges volt, erőteljes szavakkal. Mennyi rengeteg nehézséget, akadályt elhárított vagy elsimított ezzel a türelmes, békeszerető lelkével! Nem volt bőbeszédű vagy szófecsérlő. De szeretett elcsevegni arra méltó értékes emberekkel, kis vagy nagy diákokkal és gyermekekkel is. Időpocsékolásra azonban nem volt kapható.

Csendes, szinte lassú, méltóságteljes járása közben szeretett meg-megállni, eltűnődve valami kellemes látványon vagy felfedezett hibán.. Az iskola-kertben sétálva, melynek során a kert fáira, padjaira és a tisztaságra felügylet naponta, szívesen szóba állt az iskolaszolgákkal, munkásokkal, mesteremberekkel, megfigyelte munkájukat, s ha kellett, jó tanácsokkal, utasításokkal látta el őket.

16. A hű barát. Jó barátai. Betetőzi Radácsynak emberi jellemvonásait a barátaihoz való hűséges ragaszkodása, a valódi baráti szeretet azok iránt, akiket szívéhez ölelt. A barátságának igazi rugója, az önzetlen és változatlan szeretet, legteljesebb mértékben megvolt lelkében jó barátai iránt. Pedig ő nem volt ún. barátkozó természetű. Ha van igazság a közmondásban, hogy az embert barátjáról lehet megismerni, úgy ez nagyon illett őreá. Tágabb rokonságának tagjait – mind a patakiakat, mind az abaújszepsieket – feltétel nélkül, a legnagyobb melegséggel szerette, másokat viszont előbb igyekezett kiismerni – mintha csak Cicerónak a barátságról írt clasicus munkáját követte volna –, és csak azokat fogadta jó barátaivá, akiket arra méltónak talált, illetve néha olyanokat is, akiket személyes ismeretség nélkül is ilyennek ítelt. Az ilyen igazi jó barátok előtt azután teljes bizalommal tárta fel szívét, és hűségesen ragaszkodott hozzájuk halálukig.

Ez a magyarázata annak, hogy diákkorától fogva késő agg koráig csak kiváló egyéniségek, értékes, jellemes egyének voltak barátai. Ezek azonban voltak bőségesen. Barátainak első csoportját alkotják a nála idősebb vagy magasabb állásban levő, nagy értékű személyek, így a hazai prot. püspökök, esperesek, világi főgondnokok, gondnokok, akik közül a nála jóval idősebbek atyai barátságukkal tisztelték meg. Másik csoport volt a maga kortársainak, kollegáinak, tanítványainak, tisztelőinek hosszú serege, akiket ő ajándékozott meg meleg barátságával.

[Részletes felsorolások, bemutatások. Bizony, hajtom a digitalizálást és közzétételt, mert az SRK és a korszak kutatásához ezek is meghatározó források.]

17. Családi élete. Emberi jellemvonásainak koronája, férfiúi erényeinek diadémja az ő 55 évi igazi boldog családi élete. Hogy ő csakugyan a jó Isten kiválasztott embere volt, ezt legjobban bizonyítja ez a legnagyobb szerencse, amit az ember – Széchenyi ismeretes szavai szerint – ezen a földön elérhet: kivételesen hosszú, boldog házassága. Élete hajnalán, fiatal pataki tanár korában megtalálta a valóban hozzá illő, a női erényekkel gazdagon megáldott hűséges házastársát, akivel nemcsak az aranylakodalmukat érték meg szerető s értük rajongó derék jó gyermekek s ezek családjai, unokáik körében, s élvezhették a jó rokonok igaz szeretetét és bálványozását.

Radácsynak egyik legkedvesebb diákkori barátja volt Bálint Dezső, az abarai lelkész: Bálint József fia. Bálint Józsefnek, aki az egyik legkiválóbb lelkésze volt a tiszáninnyi egyházkerületnek, s 1867-től egyházkerületi főjegyző is lett, két leánya volt: Mária és Erzsike. Az idősebbet, Máriát Zsindely István, pataki főgimnáziumi tanár, a nagyhírű matematikus s a főiskola gazdasági vál. elnöke vette nőül 1871-ben, s hozta Sárospatakra. A fiatalabbat, Erzsikét a Mindenható Radácsy György számára rendelte....., Radácsy maga is a fiatal férfiszépség egy remek példánya volt, Bálint Erzsike pedig az üde májusi virágszál. Minden bájjal ékeskedő, elbűvölő leány-szépség. A szülőknek sem lehetett legkisebb kifogásuk sem a kitűnő kérő, a főiskola egyik legreményteljesebb fiatal tanára ellen, s Erzsike választására legnagyobb örömmel adták áldásukat. Hamarosan megtartották az eljegyzést, s 1873. augusztus 20-án az esküvőt is, Abarán.

Ha lehet beszélni igazi zavartalan, hosszú, boldog házasságról, a Radácsy házassága valóban az volt. Soha félreértés, ellenkezés nem zavarta meg az egymást első perctől fogva megértő s 55 esztendőn át mindvégig hűségesen szerető két eszményien szép, szelíd, gyöngéd, figyelmes lélek összhangját. Mindketten szegény, egyszerű családból származtak, kora gyermekesüktől hozzászoktak a kevéssel megelégedéshez. ...Mindketten népes család szülőttei voltak, s legnagyobb boldogságuk a bőséges gyermekáldás lett. Mindketten születésüktől magukkal hozták a munka szeretetét, a szorgalmat s az egymásért és gyermekeikért való fáradozás gyönyörűséges igáját.

A fiatal asszonyka, Bálint Erzsébet egyénisége valóban méltó volt a legnagyobb hódolatra. Tüneményes szépsége, szelídsége, jószívűsége, vendégszeretete, adakozó természete, nyugodtsága rögtön megnyerte a pataki társadalom rokonszenvét és szeretetét. Legjobban meghódította és tiszteletre készítette pedig a patakiakat az a kilenc szépséges gyermek, akikkel férjét megajándékozta. Két első fiúgyermekük ugyan korán meghalt. A legelső: Bertalan, mindössze két hétig élt, a másik fiúcska pedig: Dezső, 12 éves korában /1875-1887./ egy váratlan betegség korai áldozata lett. De az utánuk következő hat leány és a harmadik fiú szépen felnevelkedett, a leánykák korán férjhez mentek, György fiuk is megnősült, s a szülők sokáig élvezhették gyermekeik boldog családi életét is.

A gyors egymásutánban született kilenc gyermekkel bizony elég nehéz és sok ezerféle dolga, gondja volt a jó édesanyának. De a törekeny, finom szervezetű asszonyka örömmel és büszkén viselte a folyton növekvő háztartási terheket. S a jó Isten meg is jutalmazta őt rengeteg fáradságáért, mert leányai és felnőtt fia örökölték szüleik összes jó tulajdonságát, rendkívül ügyes, szorgalmas, abszolút tiszta erkölcsű, puritán életű felnőtt ember vált belőlük, akikre szüleik boldog önérettel és megnyugvással tekinthettek.

Abban is megsegítette őket a Mindenható, hogy már fiatal házas korukban Radácsy és felesége kellemes, szerény, de végtelenül kedves kis családi házat szerzett, s igazi kellemes otthont teremtett a szaporodó gyermekesregnek...

[A lakások, házak, felújítások szemléletes leírása., amely lendületes szervezői munkáját dokumentálja.]

.....A házvételen kívül Radácsy még egy másik kis ingatlant is szerzett szerény tanári fizetéséből. Mint a pataki tanárok legtöbbször, ő is vett egy kis szőlőskét az egyik közeli kisebb hegyen, a Gomboson. ....Ez valóban idillikusan szép hely, a pataki magasabb hegyek lábánál, két kedves patakocska partján elterülő zöld, pázsitszerű rét felett, remek kilátással a távolabbi sátoraljaújhegyi, mikóházi és a tokaji hegységekre, egy romos ősrégi szélmalom tövében, három óriási topolyafa árnyékában,. Ez lett a Radácsy család kedvenc kiránduló- és nyaralóhelye, egyben gyümölcsöskertje s a folyton szaporodó gyermeksereknek pompás játékterülete hosszú boldog éveken keresztül. Növelte a gombosi szőlő vonzerejét az is, hogy a körülte és a szemben levő hasonló kis hegyen, a Manduláson levő szőlőskerteket is túlnyomóan főiskolai tanárok birtokolták....

Az 1880-90-es években sajnos a Tokaj-hegyaljára is rászakadt filoxeravész elpusztította az egész Gombost, közte a Radácsy család szép kis szőlőjét is. Több évi pangás után azonban a legnagyobb leány, Erzsike és férje [e tanulmány szerzője, Finkey Ferenc...] átvette a Gombos kezelését, s az új módszerrel, a riparia alanyok ültetésével és beoltásával felújította a kedves emlékű szőlőt, s újból termővé tette a kipusztult tőkék utódait. A fiatal pár csinos kis borházat is építtetett a hegy derekára, melyet kedélyes nagyzolással Erzsok-villának /u.p. Gombosfüred/ kereszteltek el. Nagy örömet szereztek ezzel a már idősödő Radácsy párnak, akik újból kijárhattak a régi kedves szőlőjükbe, s feleleveníthették Radácsynak azt a régi jó szokását, hogy miután arra nem volt módja, hogy összes jó barátait néhanapján házánál megvendégelhesse, legalább évente egyszer, a gombosi szüretjén szívesen láthatta minden jó emberét. S még az az öröme is lett Radácsynak, hogy mikor a legidősebb fiatal pár /Finkey F. és felesége: R. Erzsike/ Kolozsvárra költözött, újból Radácsy maga vette át a kis szőlő tényleges kezelését, és a jó Isten azzal is megjutalmazta ezt a reá mint hetven év körüli idősebb emberre elég terhes munkát, hogy éppen az ő kezelése alatt, 1915 és 16-ban volt a gombosi szőlőnek legnagyobb, valódi gazdag hasznot nyújtó termése...

[Digitalizáljuk a Finkey-hagyatékban megtalált, kézzel írt „Gombosi napló”-t, amely életmód történeti érdekesség, számos történelmi utalással. A most kihagyott részekben a hat Radácsy lány és egy fiú bemutatása következik. Az ő születési és kapcsolati adataikat lásd a Napút e számában, Kovács I. Gábor tanulmányában. Ez a rész is fontos lesz majd az SRK történetéhez. Ám itt csak a Finkeyvel kapcsolatos szöveget közlöm.]

A legidősebb Radácsy leányt, Erzsikét /sz. 1877./ Finkey Ferenc, jogakadémiai tanár vette nőül/1896. aug. 25./, aki 1912-ben kolozsvári egyetemi tanár, majd 1915-ben pozsonyi egyetem professzor lett, s itt az új egyetem megszervezésekor ennek első Rector Magnificusa. 1923-ban igazságügyi szolgálatba lépett s koronaügyész lett, s mint ilyen vonult nyugalomba 70-ik életébe betöltése napján: 1940 jan. 30-án. Feleségével együtt több szép és tanulságos külföldi tanulmányutat tettek Nyugat-Európában, majd Olaszországban. Gyermekük nem volt.

[Itt Geőcze Sarolta, az akkor elismert, nagynevű tanügyi egyéniség „A Radácsyak” címmel, „A magyar asszony” folyóirat 1928-évi, májusi számában megjelent írását közli: „A Radácsy név jelentette a népes, boldog, viruló, összetartó családot... A magyarság őseréjét. A dolgos magyar középosztály boldogulását. A régi magyar hagyomány ápolását, kifinomodott modern formák között....”.]

18. Mint Philemon és Baucis. A két szent öreg halála. Méltón hasonlította Geőcze Sarolta Radácsy Györgyöt és Bálint Erzsébetet a görög hitrege Philemonjához és Baucisához. Az az ötvenöt esztendő, amit ők – a jó Isten kegyelméből – együtt töltöttek, oly kivételes isteni ajándék volt részükre, mely csak arra predestinált, kiválasztott egyéneknek jut osztályrészül. Mindketten megközelítették az emberi kor legvégső határát, s a nekik jutott 82, illetőleg 75 esztendőből zavartalan boldogságban élhettek együtt, megszakítás nélkül több mint egy fél évszázadot, teljes 55 évet és még négy hónapot. S a Mindenható megadta nekik azt a megnyugtató befejezést is, amit a regebeli Philemonnak és Baucisnak, hogy együtt mehettek át az örök hazába, az örök béke és az égi boldogság honába.

Ez az eszményi családi békességben és boldogságban töltött 55 esztendő természetesen nem folyhatott le kisebb-nagyobb bajok, nehézségek és fájdalmak nélkül. Nekik is meg kellett tapasztalniuk, hogy a fájdalom a boldogság-
nak egyik alkatrésze. Mert kijutott ezekből is nekik.

Két első fiúgyermekük kori halála volt az első két fájó seb, mely – különösen a második, a gyönyörű szép, már fejlődésnek indult, eleven eszű, vidám, virgonc Dezső fiuk váratlan halála – sokáig marcangolta szívüket. Aztán egy-egy kanyaró- vagy sarlachjárvány, mely végigsepert a szép gyermekseregen, sokszor ejtette kínzó aggodalomba lelküket. A megélhetés terhei, a háztartás folyton növekvő gondjai, majd az első világháború izgalmai szintén elég sok keserű napot okoztak szívüknek. De a jó Istenbe vetett hitük, munkaszeretetük, az egymásért, a család összes tagjáért való önfeláldozó szeretetük átsegítette őket ezeken a bajokon és nehézségeken.

Sok gondot okozott Radácsynak különösen leánygyermekének magasabb fokú kiképeztetése, melyre a szép tehetségű, tudvágyó és nagyszorgalmú leányok ösztönösen vágyódtak. A nervus rerum gerendarum sajnos megakasztotta nagyobb terveit és álmait. De mégis sikerült csaknem mindenkinek megadni az akkori időben szokásos és megszerezhető magasabb műveltséget. Első leányukat egy-egy évig Kassán és Miskolcon taníttatta a polgári és a felsőleányiskolai intézetekben. Az ötödik leányka a tanítóképezde egész tanfolyamát elvégezte, és tanítónői oklevelet szerzett. Több leányát német szóra felküldte a Szepességre egy derék lutheránus papi családhoz cseregyermekeknek. A leányok azonban ily szerény külső keretek közt is, önszorgalmuk s férjeik és sógoraik segítségével, kivétel nélkül az átlagnál sokkal magasabb műveltségre tettek szert, s kellemes modorukkal, élénk szellemükkel, vidám életfelfogásukkal becsületére váltak szüleiknek, s férjeik oldalán a legelőkelőbb helyeken és társaságokban is nemcsak megállták a helyüket, de feltűntek és kiemelkedtek mind szépségükkel, mind társalgási ügyességükkel és mindig rendkívül izléses csinos öltözködésükkel. A jóságos édesanyának méltán büszkesége volt, hogy

leányai ügyis mint bálkirálynék, ügyis mint elsőrendű gazdasszonyok és háziasszonyok széles körökben a legjobb hírnevet szerezték.

Elkövetkezett azonban a magyar Philomenra és Baucisra is az elkerülhetetlen végzet, az elköltözés a földi térekről. Először Radácsyt támadta meg két súlyos betegség. Előbb egy veszedelmes influenza döntötte ágyba a remek testi szervezetű, magas életkorában is erős férfiút, aki különben kisebb bajokat fel sem vett. Az említett influenza azonban alattomos és súlyos utóbajokkal járó betegség volt akkor, s őt is annyira megviselte, hogy kilábolása után azon vette magát észre, hogy olvasni és írni elfelejtett. A csúf járvány tehát az agyát támadta meg, s ott hagyott riasztó nyomokat. De a jó Isten kegyelme kisegítette őt ebből a veszedelemből, s néhány hónap múlva visszanyerte teljes szellemi frissességét. De bizony újra kellett megtanulnia az írást és olvasást. Szerencsére nyoma sem maradt a nagy válságnak további életén.

A második súlyos betegsége azonban csakugyan végzetes lett. Az elkerülhetetlen földi sors, az aggkorral járó lehanyatlás mind őt magát, mind feleségét, a nála hét évvel fiatalabb özvegyangyalát is utolérte. Előbb a feleség, a mindhalálig hűséges és gondos nő, a gyermekein, unokáin kimondhatatlan szeretettel csüggő és aggódó jó családanya kezdett el hanyatlani és gyengülni. Nem volt semmi szervi baja, de a gyomra nem működött rendesen, s ez okozott hónapokon át fájdalmakat. Utolsó éveiben körülte sürgölődő leányai gyógyfüvekkel, ezerjófű-teával élesztették étvágyát. A vége mégis az lett, hogy a legodaadóbb gyermeki gondozás, az orvosi tudomány és a gyakorlatias tudós nők javallatai és kísérletei mind hiábavalók voltak – a vég elközelgetett.

Megnyugtatta az ő áldott szelíd lelkét annak a látása, hogy a jó gyermekek és unokák mennyire sűrögnek-forognak körülte, hogy valamennyire enyhítsenek fájdalmain. 1927 decemberében azonban már látható volt, hogy közeleg a végbúcsú pillanata. Összes gyermeke s a többi családtag is csaknem kivétel nélkül ott volt az utolsó karácsonyan, mely neki is, férjének is utolsó sátoros ünnepe lett. A jóságos édesanya, a feleségek, a családnyák mintaképe, az önfeláldozó lélek egyheti csendes elmélkedés, szereteteivel való halk beszélgetés, búcsúzkodás után dec. 29-én du. 3 órakor örökre lehunyta áldott szemét.

Temetése dec. 31-én, a hűséges férj 82-ik születése napján de. 11 órakor ment végbe a családi ház udvarán, gyönyörű napfényes, szigorú hideg időben. Ott volt koporsójánál Sárospatak egész intelligentiája. Őszinte, mély fájdalommal kísértük ki koporsóját a temetőkertbe, szüleinek: Bálint Józsefnek és Lengyel Erzsébetnek s Dezső fiának sírjai mellett nyitott új sírhantjába. A temetési szertartást Forgács Gyula, pataki ref. lelkész végezte, megható szép beszédben ecsetelve a megboldogultnak áldásos életét. A tanári kar részvétét Elekes Imre közigazgató tolmácsolta a családi házban.

Kegyeletesen méltatta a jó családanya női erényeit a *Sárospataki Ref. Lapok* 1928 évi első száma: *„Meleg, szelíd fénnel sugárzó élet volt a Megboldogulté, – áldásul övéi és egész széles köre számára. Egy csendes parochia tiszta levegőjéből indult el s ennek nyugodt derűjét, kedves boldogságot sugározta galambszelídségével s az övéi szeretetében megengesztelődött édesanyák jóságával. Hulló könnyek, virágok, koszorúk, emlékezetének áldása között ült szívére a halál csendes álma.”*

A Mindenható rendelkezése azonban ezzel nem ért véget. Megengedte, hogy a mi két szent öregcskénk is, ha nem is éppen egy napon, de gyors egymásutánban együtt szálljon fel égi hazájába. Radácsy György, a két év óta sínylődő aggyastyán szíve alapján megrendült hűséges élettársának halálán, s 12 napi mélabús elmélkedés, búcsúzkodás után követte a sírba drága hitvesét. 1928. január 11-én reggel nyolc órakor ő is kilehelte nemes lelkét.

Az ő halála előrelátható folyománya volt a két év óta benne lappangó s testét gyöttrő súlyos betegségnek. 1926 tavaszán egy reggel váratlan szélütés érte. Kivételesen erős szervezetű, sűrűvérű ember volt, akinek túl bő vérét időnként nagyobb orrvérzés vezette le. Az említett tavaszi reggelt megelőző este már érezte, hogy a szokásos orrvérzés közeledik. El is hívták a fiatal háziorvost, aki azonban nem látta veszélyesnek a helyzetet, s egyszerű vizes borogatást rendelt. Sajnos reggelre a vérnyomás annyira felduzzadt, hogy a korán besiető orvos rögtön eret vágott. Ezzel azonban kissé elkéssett.

Radácsy életben maradt ugyan, de súlyos baloldali bénulással. Ágyban kellett maradnia, s csaknem két évig magával tehetetlen béna lett. Pár hó múlva ugyan szép nyári időben, tolókcson ki lehetett vinni az udvarra, szabad levegőre. Szellemi ereje, beszélő képessége is lassacskán visszatért. Egy év múlva, Margit leánya, aki bámulatós eréllyel tudta gondozni, karolni eléggé súlyos testű édesatyját, nagy nehezen mégis talpra állította, s őrá támaszkodva a jó öreg apa a szobában rövid járkálásra is képes lett. Az apró unokák folyton körülte csicseregtek, kivitték tolókcson az udvarra, elszórakoztatták. Csodálatos lelki erővel ő is kedvesen elbeszélgetett velök és figyelmes látogatóival.

Jó barátai mélységes részvétellel értesültek súlyos helyzetéről, s igyekeztek felkeresni, biztatni halódó jó barátjukat. A tanári kar, a presbyterium is többször meglátogatta. Egyik alkalommal, január 1-én a presbyterium szíves üdvözlétére elég erős hangon, megható szép beszéddel válaszolt, megköszönte részvétüket s elbúcsúzott az oly sokévi hűséges társaitól. De bizony mindez már a végbúcsú volt. El lennék én még szívem szerint közöttetek, gyakran mondogatta ezt a köréje sereglő családtagjainak. Azonban a jó Isten végzésének be kellett teljesednie. Nehány napi csendes, fájdalom nélküli borongás után követte az előrement Baucisát. Az ötvenöt év, amit együtt átéltek, mint egy összefüggő hosszú álom olvadt fel elméjében. Emlékezett pontosan életük minden mozzanatára. Kedves epizódokat elevenített fel. Bölcs nyugalommal, édes szavakkal magához bilincselte a legfiatalabb unokákat is. A Mindenható rendelkezésén megnyugodva s áldást rebegve az Ő sok jótéteményéért, szívében iránta való hittel és bizalommal, haláltusa nélkül szenderedett el örökre.

Temetése 1928. január 13-án ment végbe a főiskola udvarán, óriási nagy közönség jelenlétében. A tanári kar, az egész ifjúság – példás rendben –, helybeli és vidéki ismerősök, barátok, aki csak tehette, mind eljöttek a végtisztes-ségtételre.

[...a temetési beszédek és visszaemlékezések idézése következi, amelyek olvashatóak a (Marton) kiadványban..]

....Bodnár István egy megkapó költeménnyel áldozott Radácsy emlékének, mellyel gazdagítja az emléklapokat:

Radácsy György

Cédrus erdő szálfái hullnak,
Mindig a nagyok, egyre a nagyok!
A szívünk most is méltán fáj, sajog,
Száz évnek lesz tán egy ily fája csak...

Nagy tudása eget verő sudár,
Hite: sziklákat átfúró gyökér
S közöny homokján át is szívhez ér...
A legjobbunk volt, ki most sírba száll!

Krisztus-alázat, jóság, becsület,
De volt: kivont kard, ha kell buzogány,
Órálló hűség Sionuknak falán
S igaz ember volt mindenek felett.

Tiszta, egyszerű, mégis fejedelem,
Ki földet sem lát, mert – egyet keres:
Bihliás ember, Dávid énekes...
S végútjára mint Philemon megyen:

Nincs már Baucis... én miért legyek?
Egy sóhajtásban lelke messze száll...
Könnyet sírjára ezer szem szítál
S lehetnek ennél szebb Emlékjelek?!

[A nagy, alapos és terjedelmes tanulmány befejezése „Visszapillantás Radácsy György születésének századik évfordulóján.”]

.... A magyar református egyház és a sárospataki főiskola kétségtelenül egyik legnagyobb tanára és vezető egyénisége..., a magyar prózaírás egyik legnagyobb és eredetibb mestere volt.....

Születésének századik évfordulóján azért mi is, hozzátartozói és rokonai... elmondhatjuk, hogy Radácsy György a maga élethivatását becsülettel és fényes sikerrel végezte el. Nem élt hiába. „Hív és nagy vala.” Fény nevére! Áldott legyen emlékezete!

Hivatkozások

Bolvári-Takács Gábor [2011]: A sárospataki öregdiák mozgalom 19-21. századi kronológiája Intézménytörténeti és közművelődési dimenziók. Budapest – Sárospatak, Gépirat, 180 old. www.zemplenimuzsa.hu
Erdélyi János [1860]: A Sárospataki Ref. Főiskola Háromszázados Ünnepe július 8-án

1860. emlékkönyvbe foglalta Erdélyi János. Sárospatak, nyomtatta R. Károly a Ref. Főiskola betűivel, 144 old.
Dr. Finkey Ferenc [1940]: M. Kir. Titkos Tanácsos, Ny. Koronaügyész ünnepi beszéde Budapesten, a Szent Margitszigeti Tompa Mihály emlékmű leleplezésén, 1940. szeptember 28. Budapest, székesfőváros háziyomdája, 27 old.

- Dr. Finkey Ferenc [1940]: „Szemelvények kisebb szakdolgozataiból 1890-1940.” Budapest, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 159 old.
- Dr. *Finkey Ferenc* [1944]: Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból. Sárospatak, 160 old. (Ezt később több, ma még gépiratban lévő visszaemlékezéssel, napló részlettel folytatta. Digitalizálásuk folyamatban van.)
- Genyijeva, Kiss Ilona, Monok István* (szerk.) [2007]: Translatio Liborum. Tanulmányok az Oroszországból Sárospatakra visszaszolgáltatótt könyvek kapcsán. Bp., 145 old.
- Dr. *Koncz Gábor* [2009] (szerk.): Kálvin 500, Napút, XI. évfolyam, 9. szám, November. Ebben: Dr. K.G.: Családi Kálvin, 6-15. old.
- Dr. *Koncz Gábor* [2015]: A pataki kollégium, visszavételének (1989-1990) történelmi körülményei, In: Zempléni Múzsza, Társadalomtudományi és Kulturális folyóirata, XV. évf., 3. (59.) szám, 2015. ősz, 35-42. old.
- Dr. *Koncz Gábor* [2016]: A magatartás: Koncz Sándor az abszolút pedagógus In: Hudra, etc. (szerk.). Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság, Kiss Árpád Műhely, 133-143. old.
- Dr. *Koncz Gábor*: [2017/a]: „Eléggé haragudni...” Értelmiségi felelősség és feladatok. (2017) Gépirat, 24 old. Megjelenés alatt a Kultúra és Közösség folyóirat 2017. évi novemberi számában.
- Dr. *Koncz Gábor* [2017/b]: Értelmiségi lét és társadalmi felelősség. Vallomások, vélemények, vállalások – a kultúráról. In: Zempléni Múzsza, XVII. évfolyam, 2. szám, 2017 Nyár
- Dr. *Koncz Sándor* [1985]: Nádházy Bertalan emlékezete. (1884-1956) In: Kultúra és Közösség, 1985. 5. szám. 74-86. old.
- Dr. *Koncz Sándor* [2009]. Karácsonyok (1976 és 1977) In: Sokunk karácsonya, Bp., 2009. Napkút Kiadó, 28-36. old.
- Marton János* (szerk.) [1928]: Radácsy-emléklapok. Kiadja a Sárospataki Református Lapok Szerkesztősége, Sárospatak, 49 old. E közlés magyarázatát lásd: Dr. Koncz Gábor a Napút jelen számában közölt írásában.
- Radácsi György [1906]: Emlékjelek, bizonyságok Összegyűjtött dolgozatok, I. kötet, Sárospatak, Nyomtatta R. Károly a Ref. Főiskola betűivel, 399 old.
- Radácsi György* [1910]: Emlékjelek, bizonyságok Összegyűjtött dolgozatok, II. kötet, Sárospatak, Nyomtatták Dani és Fischer a Ref. Főiskola betűivel, 403 old.
- Radácsi György* [1928]: A négyszázados reformáció. In: Radácsi György: Emlékjelek, bizonyságok III. kötet. Sárospatak, 1928. 221-227. old. (Az eredeti írásmódot használom; halála után, 1928 januárjától adták nevéhez az y-t az emlékezők...)
- Radácsi György* [1928]: Emlékjelek, bizonyságok Összegyűjtött dolgozatok, III. kötet, Sárospatak, Nyomatott Fischer Lajos könyvnyomdájában, 244 old. (e kötet előszavát Radácsi György nem tudta befejezni, 1928. január 11-én elhunyt. Az Előszót veje, Harsányi István egészített ki, 1928. január 20-án. Róla lásd a Napút e kötetében a Tanulmányokat és KG bevezető írását.)
- Radácsi György* [2010]: A táncról. In: Táncstudományi közlemények. A Magyar Táncművészeti Főiskola folyóirata, II. évfolyam, 1. szám, 32-39. old.
- Szatmári Emília* [2015]: “Közegyházi életünk sodrában” Dr. Koncz Sándor életműve a 20. század történeti és egyháztörténeti viszonyainak tükrében. Doktori értekezés az egyháztörténet tárgykörében. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori iskolája, Sárospatak- Debrecen, gépirat, 290 old. www.doktori.hu (Megjelenés alatt 2017-ben, kötetben is.)